čeština doma a ve světě

ROČNÍK VI.

NADACE
PRO
LINGUA
BOHEMICA

ČESKÝ JAZYK

PŘI KATEDŘE
ČESKÉHO
JAZYKA
FILOZOFICKÉ
FAKULTY
UNIVERZITY
KARLOVY

Vydává čtyřikrát ročně
Filosofická fakulta UK v Praze, centrum pro DeskTop publishing
(technické zpracování Drahomíra Marešová)
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, Naďa Bayerová, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček,
Alexandr Stich, Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové katedry českého jazyka FF UK:
Robert Adam (výkonný redaktor), Ivana Bozděchová,
Ondřej Hausenblas, Jiří Homoláč, Eva Hošnová, Jana Jančáková,
Karel Kučera, Alena Macurová, Petr Mareš, Iva Nebeská,
JIŘÍ REJZEK (redaktor čísla),
Josef Šimandl, Jasňa Šlédrová,
Oldřich Uličný (vedoucí redaktor), Irena Vaňková

Grafické zpracování Peter Balhar

Adresa redakce:
Katedra českého jazyka FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
Telefon: 216 19 210

Příspěvky jsou zpracovávány v editoru T602

Vychází s podporou Českého literárního fondu

ISSN 1210-9339

Tuzemská cena výtisku je 25 Kč, zahraniční 6,90 $/11,90 DEM

Objednávky vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1,
tel. 216 19 298
Objednávku lze rovněž zaslat faxem na zahraniční oddělení FF UK
(2481 2166)
nebo pomocí e-mailu (cesky.jazyk @ ff.cuni.cz)

Podávání novinových zásilek
povolila Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov. 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

ČEŠTINA DOMA A VE SVĚTĚ

TÉMA ČÍSLA: 650 let Univerzity Karlovy

O HLEDÁNÍ BOHEMISTICKÉ PRAVDY NA PRAŽSKÉ UNIVERZITĚ I MIMO NI

...nežádej od filologa, aby dal výhost důvodům, jejichžto pravdivost ...jest zaručena ...; universitní professor je přísahou výslovně i k tomu vázán, aby pěstoval vědeckou pravdu ...

Jan Gebauer

Pražská univerzita je, jak známo, naším prvním a reprezentativním střediskem vzdělanosti. Avšak síť škol všeho druhu byla v českých zemích už před r. 1348 velmi hustá a přes všechny historické peripetie se v současnosti např. bohemistika pěstuje na nejméně patnácti vysokoškolských pracovištích. Uvažujeme-li tedy o vztahu lingvistické bohemistiky a - zvláště v nové době - filozofické fakulty UK, nemůžeme pominout všechna tato a další bohemistická pracoviště, zvl. Ústav pro jazyk český AV ČR v Praze a v Brně. Historická fakta zde necháváme stranou a zaměříme se na současnost.

Universitas má být místo, kde profesoři spolu se studenty hledají pravdu. Hledají-li pravdu o jazyce, zvl. spisovném, nutně docházejí ke komplexní pravdě, k pravdě stále obohacované o nové poznatky meritorní i metodologické. Takto, nikoli s agnostickou skepsí o mnohosti a rovnocennosti různých pravd, by měla současná věda přijímat výzvu tzv. postmoderní či pozdní doby. Morální a gnozeologický optimismus je konečně i nutným předpokladem existence demokracie.

Demokracie v jazykovědě a v jazykové kultuře ovšem neznamená ani neomezenou vládu většiny (lingvistů nebo uživatelů jazyka), ani svévoli a chaos. Zvl. v jazykové kultuře a politice má jít o službu veřejnosti. Jazykoví kulturologové jsou přitom často v obtížné situaci; zjišťování postojů veřejnosti k spisovnosti je obtížné, český plebejský "demokratismus" nutí naši inteligenci

opomíjet opravdový zdroj spisovnosti, který je podle mého názoru třeba hledat v okruzích kvalitních profesionálních uživatelů spisovné češtiny, a konečně: každý lingvista je nakloněn vkládat do hodnocení spisovnosti jak svou racionální zkušenost, tak i city a pocity, často kotvící v postpubertálním mládí. A tak se v jazykové kultuře na obě strany připouští a odmítá, miluje a zatracuje, případně - což je nejhorší - mávne rukou a "nějak se to udělá".

Prvním jazykově kulturním horlitelem proti jazykové přesile na půdě pražské univerzity byl M. Jan Hus. Avšak tak jako on marně brojil proti "německému" střednímu l, které vytlačovalo "staré dobré" české l tvrdé, tak i my dnes v údivu pozorujeme, jak nějaký pud velí dětem, mládeži i dospělým napodobovat jazykový vzor každodenní a nejmocnější, televizní češtinu. "Boj" o spisovnou češtinu je však nutnou podmínkou vůbec její existence a jejího života. Počínaje Husem přes renesanci a osvícenství až po vznik samostatného státu v r. 1918 byl tento boj veden převážně z nacionálních, protiněmeckých pozic; často šlo češtině, jak známo, o pouhé přežití. Od dvacátých let se v boji proti solipsistnímu, bezduchému jazykovědnému purismu uplatnil, opět převážně na univerzitní půdě, moderní funkcionalistický, či přesněji teleologický přístup k užívání spisovného jazyka. A co dnes? Dá se říci, že liberalistické přístupy podporující vzrůst entropie si podávají ruku s dřívějšími levičáckými postoji horujícími pro vstup "jazyka proletariátu" do spisovné češtiny a obojí se, sice minoritně, o to však důrazněji, projevují - méně však na univerzitě. Starší rozumná centralistická koncepce demokratizace spisovného jazyka, propracovávaná na půdě univerzity zvl. B. Havránkem a A. Jedličkou a mimo ni F. Danešem, poněkud zapadla. Krajní konzervativní názory už jsou dnes omezeny na jednotlivce a na laiky, avšak diskuse ze strany umírněně konzervativní, kterou představuje většina univerzitních pražských i mimopražských bohemistů (a dokonce i studentů, jak se lze přesvědčit na základě diskusí s nimi), je buď jen obranářská, nebo má malý dopad, protože nemá mocenské prostředky.

Na závěr tohoto úvodu si tedy - podle staré dobré univerzitní tradice - dovolím položit otázku, která na poslední projev entropie, subjektivismu a solipsismu v názorech na spisovnou češtinu reaguje. V novém Akademickém slovníku cizích slov (ASCS) (V. Petráčková, J. Kraus a kol.), Praha, Academia 1998, se vyskytuje pouze grafika *-izmus, -izma, -azmus, -azma.* V Dodatku k školním Pravidlům českého pravopisu, který r. 1994 sepsali pracovníci téhož Ústavu pro jazyk český, jenž je spoluvydavatelem ASCS, se však výslovně praví, že v případě psaní *ismus/izmus* "za základní se považují podoby se *s*." Psaní *-izmus*... není ani noremní, ani systémové, ani funkční. Uplatňuje se tu tedy nový princip

vědního bádání, tj. že každý má právo na svou pravdu? Obávám se, že v tak aplikované oblasti se setká tento přístup s malým porozuměním české veřejnosti. Jenže dnes už se ve vědě kvůli pravdě nepřísahá, často by nebylo ani na co. Ale má-li se diskutovat, pak by z diskusí a z podepsaných prohlášení a dokumentů mělo plynout nalézání pravdy a její dodržování v praxi. Pak teprve by Jan Gebauer a mnozí další naši předchůdci mohli být s námi jako jejich dědici spokojeni.

Oldřich Uličný

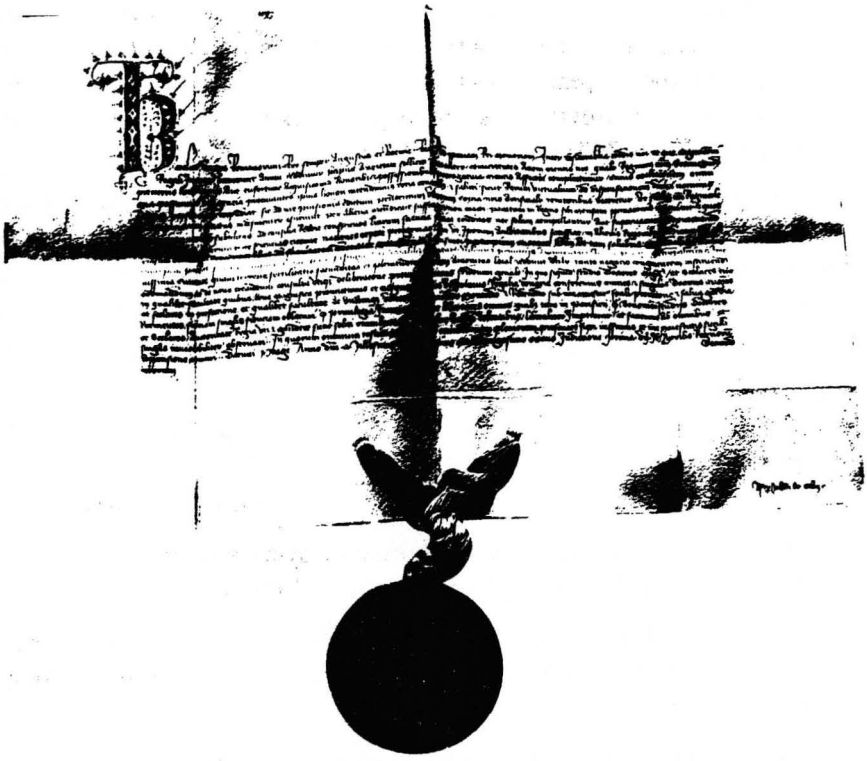

OD ZALOŽENÍ DO BÍLÉ HORY

Škola a žák ve světle staročeských pramenů

Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis (Cicero)

I. Ve státním zájmu

blahoslavené město jest každé, které má v svým prostředku stuol múdrosti a uměnie a sbierá vše mládež výbornějšie ze všeho světa, neb milostivý tatík i matka nelituje zbožie i peněz k synu do Prahy vydati, chtějíc, aby, jsa vyzdvižen v duostojenstvie mistrovské, v svým kraji byl jako slunce mezi menšiemi hvězdami povýšený *ŽídSpráv 19*

vida [Karel IV.] Českú zemi...že toliko nedostatek má v lidech učených a že jeho poddaní vycházejí z toho královstvie do jiných zemí pro učenie, aby dosáhnúti mohli povýšenie mistrovstvie a doktorstvie; protož chtě týž ciesař Karel obohatiti královstvie České a město Pražské, založil jest a vyzdvihl v něm učenie obecné, v kterémž jest bylo více Němcuov, i na prebendách kosteluov i kolejí, tak že Čechové nic neměli *AktaKost 93b*

chtěl jest také tento Václav [II.] pařískú školu v Prazě mieti, ale někteří nešlechetníci rozradili jsú *PulkR 167b*

rozraditi = rozmluvit

učenie založil [Karel IV.] slavné v Praze, v každým umění mistry a doktory a jim krásné domy dal, platy i práva a svobody *ŽídSpráv 359*

král také Karel český, římský ciesař, ačkoli jest velmi Českú zemi velebil, Pražské město rozšiřoval, učenie obecné v něm zpósobiv...však proto všudy Němcě po zemi jest plodil *SebrKron 2a*

[bylo by žádoucí, králi Jiříku,] též i do učenie Pražského aby byla svoboda provolána *HilPod 134b*

též mistry vezma [králi Jiříku], vsaď do veliké koleje, ať vedle nich studenti se sem táhnú, a daj plnú svobodu, jako sú měli za ciesaře Karla etc. *ŽídSpráv 20*

II. Mezi proudy

od Václava [IV.] uprošeno jest, aby Pražské učení a škola správú pařížskú spravována byla. Ta věc mistrování a spravování školy téj Němcóm odjala *SilvKron 39a*

mnozí místři a takměř věčie strana jich a obec bakalářóv a studentóv k tomu potupení [tj. odsouzení knih Viklefových] sú nepřistúpili, ale brž místři stáli sú v óbecné škole v koleji a dovodili sú písmem, že sú ti doktorové s rotú svú pravdu potupili *HusPostB 170a*

i toho dotekl [mistr Jeroným], kterak s jinými mistry českými pracoval o to za krále Vácslava, aby v učení Pražském Čechové nad jinými národy, zvláště nad Němci, vyššie právo ke všemu měli *MladJerF 128b*

pro jeho [Václava IV.] list a povolenie, aby Čechové měli tři hlasy v učení Pražském nad jiné národy, nápodobně k učení pařížskému, vyšlo jest na XXXti tisíce Němcuov z Prahy jednoho dne, ješto, skrze to stalo se jest umenšenie veliké slavného tak učenie Pražského *LetKřižA 236*

když tak zanedbal jest [Václav IV.] a učení zkazil jest tak, že mistruov a studentuov každého jazyka v témdni na šestmezcietma tisíc, kteříž na hotový groš trávili, vystěhovalo se *ŽídSpráv 179*

šestmezcietma = šestadvacet

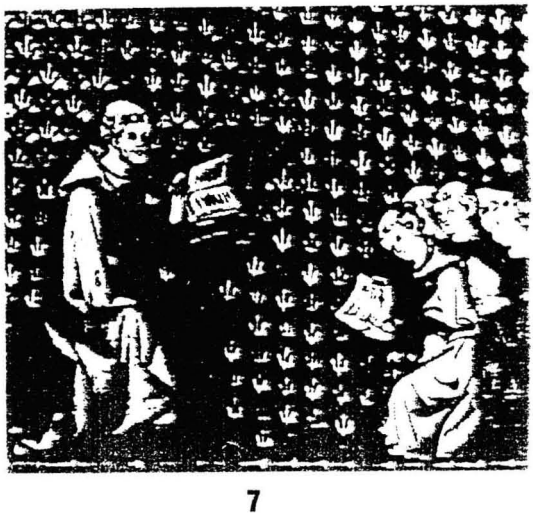

III. Ve škole

žákovstvo nynějí [jest vyňato od tělesného díla], kteréž se věrně učí, hledí k tomu, aby potom mohlo spasení lidskému prospěti, a těm almužna má dána býti. Ale tito žáci, ješto jedúc almužnu, potom se zžení - není dobře, nebudú bez pomsty! A vy, ženy, ješto je pojímáte a k sobě vnadíte, hleďte, abyšte boha nehněvaly! Ba, řci jemu: "Však ty almužny požíváš, hleď tomu dosti učiniti, buď mne prázden!" *RokPostB 400*

Však ste vy [žáci] hubení žebráci, jenž tečete dóm od domu, hekajíce a chtiece tomu, by vám dali jíchy mastné. Auvech, vaše bydlo strastné! Tuť vám dadie partéku režnú a s tiem vás pesky vyženú *PodkU 116-122*

partéka = krajíc

A tak přistúpá [pokušitel] k žákóm, když ještě je v škole s mošnú vidí, ješto jim partékové chleba žádní jsú *ChelčPost 78a*

lazebník chudým po každých suchých dnech láznu topil a žáky každú sobotu zmyl *CJM IV/2,206 (1479)*

též žáci netbají nóh krýti, též lajci, než jako oni ženkýlové chodie, nezakrývajíce nóh *RokPostB 449*

ženkýl = zženštilec; chlípník

aby žák ani vlasóm dal přerósti na hlavě ani na bradě jako obecní mužie a zvláště biskupi při svých mšech *BřezSvět 76a*

dietě narozené [v červenci] pěkné bude a pravokrevné a bude panovati nad ptáky, a bude li žák, dojde duostojenstvie *Hvězd 17a*

ukažte nám mnicha, který se dal do kláštera, aby toho někdy nepykal. Žáka, aby někdy husy neb kačice neukradl *Frantovy práva 3b*

když mistr Vilhelm měl jednomu leb lámati a otevřieti, jakož i učinil, jeden z učedlníkuov jeho, kteříž při tom stáchu, když sňal diel lbi mistr, vida, ano se mozk hýbá, omdlel *LékRhaz 22*

žáci, nechtiec v školách psoty trpěti, běžie na kněžstvie, aby uviežíc se v fary, i zaháleli, odslúže mši i zahále chodie, nic nepracuje, život sodomský veda *RokJanB 46b*

ten obyčej měli sú žákovstvo a kněžie v Pražském kostele na hradě, že když sú z dobré žádosti věrní křesťané kněží napomínali, aby na kázaní nelhali, ani ihned je tu v kostele sú je bili, rvali, políčkovali a uvedúce je do obecnice žákovské, tu sú je mrskali *HusPostH 58b*

IV. Za školou

léta božieho [1334] Václav Karel, dědic královstvie Českého, do Prahy vjel čtvrté volánky listopadu a od žákovstva a lidu poctivě přijat, kterýž byl naučen pěti jazykóm: česky, vlasky, lambardsky a latině a německy *LetBrn 217b*

volánky = kalendy, první den v měsíci

najvelebnějšie Pražské učenie zkaženo jest [za bouří husitských], doktoři svatého písma, juristi, lékaři, mistři svobodného učenie ve všelikých umění, preláti a slavní duchovní lidé...školy zkaženy, žáci, příhodní k učení a hodní k stavu kněžskému, někteří zmordováni, druzí zemřeli, někteří nepříkladní, jiní se zženili, jiní pak k světským se živnostem přichýlili...Item nikdiež dietek pořádku k učení nevedú, ale když se počnú učiti, netrvají. Item množstvie knih všelikakého uměnie jsú zmrhány, některé spáleny, druhé ztrhány a jiné z země vynešeny *VýbAkad 2/2,132 (PapStíž)*

dva neb tři milovníky zákona spálili [nepřátelé přijímání pod obojí], žáka totiž Ondráčka z Vejrova *BřezKron 443*

kolej slavného učenie Pražského vybivše [za husitských bojů], kněhy mistróv i jiných učených lidí a kněhy obecné v libraří některé pobrali a jiné zkazili a ztrhali *LetMuz 245b*

v pondělí den sv. Vavřince rektor učenie Pražského s doktory, mistry, bakaláři a studenty vstúpili na rathúz před pány konšely, žalujíce na některé lajky *TeigeMíst 1,11 (1444)*

pohledě na její krásnú zpanilost, neviem, co mám najprv promluviti, studem sem něm a neviem, co činiti, maje státi před ní jako dvořák, i stojím jako lelek anebo žák *HynMilov 57b*

jakož známo jest z písem těch běhuov, že byl vylúdil jeden žák frejieřku z města, kteráž kryla se v zpuosobě mužském mezi žákovstvem *AktaBratr 1,184b*

co pak činie zjevné nekázni v kostele, strojiece krabošky - jakož i já v mladosti byl sem jednú pohřiechu krabošků na Praze *HusVýklB 117b*

kraboška = škraboška, maska

mezi žákovstvem také jest neposlušenstvie i tak veliké obmeškánie v službách božích a pýcha veliká *PulkR 31b*

V. Po škole

byl [M. Jeroným] mistrem čtvera učenie, totiž Pražského, Pařížského, Kolínského, Hildeburského *MladJerF 123b*

jednoho času přivezl [uhlíř] vozec uhlí do města i viděl kumpány školnie, an chodie po městě hladce s umytými hlavami a v pěkných a krásných reverendách. I řekl jest sám v sobě: "Bože milý, ti nic nedělaj', sú hladcí a dobré šaty mají, a já dělaje a robotuje ve dne v noci, mra zimou a hladem, vždycky sem chud a nic nemám *Frantovy práva 15b*

ten jistý mládenec maje úmysl v školniem umění ještě déle pobýti, počechu v něm kterakés marnosti ruosti tak, že poče žádati cti, aby již ten čas se přiblížil, v němž jest měl cti dojíti a nad jiné povýšen býti, poče sám v sobě mysliti, co by mu hodnějie bylo nebo co by se viece bohu líbilo *Orloj 41b*

Ďábel měl velikú žalost toho, že svésti jich nemohl, až i nalezl žáka jednoho. Ten myslil sobě, že by rád byl v některém stavu, v němž by cti došel a bydla dobrého podlé těla a ješto by něco sobě nachoval pěněz, aby nebál sě nedostatku *ŠtítBrigP 58b*

když který Čech povýšen byl v kterém uměnie, neměl li jest od jinud živnosti, tehdy musil choditi po vsech a po městečkách a držeti školy a tak sobě živnosti dobývati. A Němci zpravovali učenie Pražské, ovšem i všecky úřady i pečet toho učenie drželi i klenoty všemi vládli a měli jsú v témž učenie tři hlasy s jinými, ale Čechové nic nevládli *AktaKost 94a*

ty se nevrovnáš žáku, neb my mámy lepší čáku, ne jako vy, chlapi hlúpí. Z žákóvť bývají biskupi, komuž toho bóh popřeje, v němž jest má dobrá náděje *PodkU 395-400*

Z archivu Staročeského slovníku vybraly Z. Braunšteinová, A. Černá a M. Homolková (viz ještě s. 57).

3x Jan Hus o českém jazyce

Též nynie hodni by byli mrskánie Pražené a jiní Čechové, jenž mluvie odpoly česky a odpoly německy, řiekajíc: *tobolka* za *tobołka, liko* za *łyko, hantuch* za *ubrusec, šorc* za *zástěrku, knedlík* za *šišku, renlík* za *trérožku, pancieř* za *krunéř, hunškop* za *konský náhlavek, marštale* za *konnici, mazhaus* za *svrchní sien, trepky* za *chódy, mantlík* za *pláštěk, hausknecht* za *domovní pacholek, forman* za *vozataj.*

(Z Výkladu desatera a páteře)

Aby, ktož budeš čísti, rozuměl mé české řeči, věz, žeť sem psal tak, jakož obyčejně mluvím; neb v jednom kraji Čechové jinak mluvie a v jiném jinak. U příkladě: já píši *nižádný nevie,* a jiní řiekají *žádný nevie.* Opět já diem *musiem učiniti,* a jiní řkú *musím.* Opět já diem *tělestný,* a jiní *tělesný.* Já *protiv,* a jiní *proti.* Já *vzjeviti,* a jiní *zjeviti.* Já *popad ho,* a jiní *popad jej.* Já diem *bychme byli dobří,* a jiní *bychom byli dobří.* A jest jiných drahně proměn.

(z České nedělní postily)

Znamenati sluší, že *c* a *ċ*, taktéž *d* a *ḋ*, taktéž *l* a *l̇*, taktéž *n* a *ṅ*, taktéž *r* a *ṙ*, taktéž *s* a *ṡ*, taktéž *t* a *ṫ*, taktéž *z* a *ż*, jsou téhož spůsobu a stejně se píší, však rozdílně se vyslovují, kteréž rozdílnosti takto rozuměti sluší: Nepoložíli se nad některým z písmen již jmenovaných kulatého puntíku, tedy vysloveno buď tak, jak je Latiníci vyslovují, položíli se však puntík nad ním, vysloveno budiž dle způsobu jazyka českého.

Když sobě Čech, co tuto pověděno, dobře bude pamatovati, bude zřetedlně a hbitěji čísti, zření též maje k délce a krátkosti slabik. Za kterouž příčinou bude potřebí, aby se nad každou samohláskou položila tenká čárka, na znamení, že jest prodloužena, takto: *á, é, í, ó, ú, ý*, a když nemá čárky, bude se rozuměti, že jest krátká. Pročež věděti sluší, že jest šest samohlásek výše položených, ježto se již zkracují, již prodlužují. (...).

Hle tedy, kdo chceš česky psáti, tuto máš rozdíly písmen položeny. Nepiš tedy dvojnásobného *zz* se samohlasy, neboť kdybys sto *z* napsal, neučiní v znění více neb jináč nežli *z*, nébrž piš *z*, aniž piš *zz* spojené s *c* takto *czz*, nébrž piš *c*;

též nezdvojuj ſ takto ſſ, nébrž piš ſ; aniž klaď dvojnásobné *t* takto *tt*, nébrž *t*. A přihodiloli by se kdy, že by místa nebylo, kamž by se puntík položil pro písmena se strany jedné, psán budiž tu, kde se bude moci příhodněji nadepsati.

(Ze spisu De orthographia bohemica, připisovaného Janu Husovi; český překlad A. V. Šembery z r. 1857.)

jr

Ortografie česká.

a	b	c	ċ	d	ḋ	e
A	bude [1])	celé	ċeledi	dáno	ḋedictvie,	ey
	wſúdný den	wſem ſvatým			nebeſké králowſtvie	

f	g	h	i	y	k	l
farář	genż	hoſpodin	ili [2])	y	král	lidí
Ježíš kněz	geſt			také		

ġ	m	n	ṅ	o	p
ġákán	mnoho	nás	ṅekdy	on	pokoi
od ďábla	a od kněží			(t. w ňem budem navieky bydleti)	

r	ṙ	s	ṡ	t
rád	řádem	ſlúžil	ſlechetný	tak
dobrovolně	bezhřiechu	každému človieku	wſi ctnoſti	

ṫ	u	v	w
ṫeleſný	vkázaw	velikoſt	wſobie
člověk	ſvými ſkutky	bozſtvie y člověčenſtvie	

x	z	ż	ch
xil [3])	zany	životem	chte
když duſi puſtil			ny ſpaſiti

počátek	požehnaný	navieky.	Genż geſt konec y	
wſeho dobrého.				

Vavřinec Benedikt z Nudožer - (polo)zapomenutý předchůdce Komenského

"Jednoho dne ulehl ve své koleji Laudově Nudožerský. Složil svou drobnou postavičku do postele. Bránil se té posteli dlouho, byltě slovácký profesor vždycky čilý jako rtuť, ale neubránil se.

Když ho přišel Kampanus navštívit, ležel, nemluvil, ani nehleděl. Kampanus ustrnul, užasl. Pocítil blízkost Smrtholky nemilosrdné. Žalostivě promluvil k nemocnému kolegovi:

"Můj milý bratr, kterak se máš, pohlediž na mne!"

A mistr Benedikt vyňal ruku zpod peřiny a tou rukou pozdvihl sobě obočí a pohleděl, ale mlčel. Tehdy Kampanus opět:

"Kterak se máš?" Odpověděl:

"Dobře, děkuju Pánubohu."

Teprve za chvíli, když ho Kampanus hladil po ruce, pravil:

"Tak jeden za druhým půjdeme k velikému houfu, teď já půjdu."

Kampanus jal se mluviti něco o naději, dokud dušička na jazyce. Ale Nudožerský zamítal těšení:

"Hodina smrti připadá na mne sic nějak nenadále, ale nezastihla mne v nijakém zpoždění, duše moje bezpečně očekává spasení, žádnému jsem neublížil, nikomu jsem nebyl křiv."

"Zajisté člověk, pod okrskem slunečným přebývaje v těle smrtelném, před smrtí žádnou hodinu není jist, ale ty ještě neodejdeš!" tak hovořil mistr Jan, ale nevěřil již tomu."

(Zikmund Winter, Mistr Kampanus, část první, kapitola osmá)

Jak vypadal autor první systematické mluvnice češtiny, nevíme. K dispozici máme pouze portrét literární - zanechal nám jej veliký prozaik a zároveň kulturní historik dodnes nepřekonaného objemu znalostí, Zikmund Winter. Alespoň v hodině smrti tak před našimi zraky ožívá osobnost, jež se v průběhu staletí jaksi vytratila z našeho širšího kulturního povědomí. Wintrův Nudožerský je navenek nenápadný, pro věc univerzity zapálený učenec neobyčejně

mnohostranných zájmů. Jeho úmrtí je nejen pro přítele Campana těžkou ranou. Kdo tedy byl Vavřinec Benedikt z Nudožer?

Narodil se roku 1555 ve vesnici Nedožery a jako mnohé další rodáky z Horních Uher i jeho vedla cesta za vzděláním na západ, do jazykově blízkých českých zemí. Základů vzdělání nabyl v nedaleké Prievidzi: na správce tamní školy Alberta Husselia vzpomínal po letech v předmluvě ke své gramatice. Odtud se odebral za strýcem Samuelem Benediktem do Frauendorfu (Panenské) u Znojma a pak do Jihlavy, tehdy vedle Olomouce předního střediska humanismu na Moravě. Na jihlavské škole se kromě latiny vyučovala řečtina, hebrejština a zpěv, u proslulého učitele Joachima Goltze (Goltzia) dosáhl Vavřinec znalostí univerzitního rozsahu. Mezi jeho spolužáky byl také Jan Campanus Vodňanský - jejich přátelství vydrželo celý život.

Když v roce 1595 Vavřinec Benedikt dorazil do Prahy, aby završil svá studia získáním potřebných gradů, měl již za sebou dva roky vyučování na školách v Moravských Budějovicích a Uherském Brodě. Právě tam se začal zabývat myšlenkou na vypracování gramatiky češtiny pro praktické, školní potřeby. Roku 1597 se stal bakalářem a o tři roky později mistrem na pražské akademii. Působil jako správce vynikající školy v Žatci a v roce 1600 byl rektorem Martinem Bacháčkem z Nauměřic vyslán do Německého (dnes Havlíčkova) Brodu, kde v následujících třech letech dokončil práci na své gramatice (*Grammaticae Bohemicae libri duo*) - ta spatřila světlo světa v roce 1603.

O rok později byl Mistr Vavřinec Benedikt povolán do profesorského sboru pražské univerzity, jíž věnoval všechny síly až do své smrti. Přednášel nejprve klasické předměty - Horatia, Iliadu, jeho zájmy ale byly mnohem širší, od přírodních věd (Aristotelovy Fyziky) ho přivedly k matematice, které se intenzivně věnoval v posledních letech života. Ve snahách o reformu upadající pražské akademie hrál Vavřinec Benedikt od počátku aktivní roli. Své bohaté pedagogické zkušenosti zužitkoval v roce 1607 návrhem řádu pražské školy u sv. Jiljí (*Penitioris scholae structura*). Roku 1612 se stal děkanem (v té době jediné) artistické fakulty. Řeč nápravná (*Oratio therapeutica*), kterou pronesl při této příležitosti, shrnuje jeho návrhy na reformu a ozdravění pražské univerzity. Základní choroba, v níž všechna bída koření, je nám ovšem dobře známá i dnes - je to chudoba (*paupertas*).

Jako většina vzdělanců své doby se i Vavřinec Benedikt věnoval latinskému veršování - z jeho pera pochází více než osm desítek příležitostných básní, nejvíce epitalamia (k příležitosti svatby) a epicedia (při úmrtí). Daleko

významnější je však jeho činnost na poli českého básnictví. Překlady celkem dvanácti žalmů, vydané v roce 1606 (*Aliquot psalmorum Davidicorum paraphrasis rhythmometrica - Žalmové někteří*) představují první úplný systém české časoměrné poezie, na nějž později bezprostředně navázal J. A. Komenský. Čtyři knihy *Poetiky*, jejichž obsah je naznačen v komentáři k žalmům, jsou dnes bohužel nezvěstné.

Poslední Benediktovou prací je učebnice matematiky *Elementa arithmeticae*, vydaná roku 1612. Děkan Nudožerský zemřel 4. června 1615, v předvečer generálního sněmu, který se svým usnesením postavil za práva češtiny. Vavřinec Benedikt ve srovnání kupříkladu se svými krajany Petrem Fradeliem ze Štiavnice či Janem Jesseniem nikdy nebyl příliš politicky ani nábožensky aktivní, na rozdíl od svého přítele Daniela Adama z Veleslavína patrně nebyl "nikodemitou" - tajným členem Jednoty bratrské. Kolegové a přátelé oslavili památku zesnulého sborníkem epicedií - mezi jejich autory najdeme profesory Jana Campana, Mikuláše Troila či Jacoba Žabonia. Svůj majetek, stejně jako za života své síly a schopnosti, věnoval Vavřinec Benedikt univerzitě.

Celým dílem - vědeckým i básnickým - Vavřince Benedikta z Nudožer prochází jako červená nit láska k češtině. O její povznesení usiloval svou gramatikou, svými časoměrnými překlady stejně jako svým návrhem školní výuky, kde se - oproti starším řádům a zvyklostem - dostává mateřskému jazyku rovnoprávného postavení s řečí vzdělanců, latinou. Paralelou a zároveň přiznaným vzorem Benediktova díla je činnost francouzského humanisty Petra Rama - Pierra de la Ramée. Reformátor pařížské univerzity a autor první gramatiky ve francouzštině (z roku 1562), zavražděný lůzou o bartolomějské noci, našel v pražském mistru dobrého žáka. V předmluvě ke gramatice Nudožerský vysvětluje, proč on - *Slavus*, Slovák, napsal gramatiku českého jazyka (*Bohemicam Grammaticam*), což by se někomu mohlo zdát nemístné. Obhajuje se velmi jednoduše - nezdá se přece nevhodné, když Němci, Italové, Francouzi nebo Češi, jejichž jazyky jsou od latiny a řečtiny již dosti vzdálené, sestavují řecké a latinské gramatiky. Jestliže můžeme říci, že se Vavřinec Benedikt svým celoživotním působením pevně připoutal k českému kulturnímu prostředí a splynul s ním, musíme zároveň vidět, že si nikdy nepřestal být vědom své jinakosti. Vždy zůstal *Pannonius* zemským cítěním a *Slavus* národností. Odkaz Vavřince Benedikta Nudožerského patří stejnou měrou Čechům, Moravanům i Slovákům.

Obrysy gramatiky

Nudožerského gramatika je rozčleněna do dvou knih, co do rozsahu poněkud nesouměřitelných. První z nich, *Etymologie* čili tvarosloví, s 28 kapitolami přibližně trojnásobně překonává *Syntax* s 20 kapitolami. V tomto členění vycházel Nudožerský z definice o dvou částech gramatiky - *etymologii* a *syntaxi*, k nimž se připojují ještě *ortografie* a *prozodie* (pravopis a výslovnost - podle Benedikta *"Prosodia ...docet bene sonare"*), roztroušené po celé ploše gramatiky.

Vedle řady latinských mluvnic, jež Nudožerský jistě dobře znal a jejichž autorů se dovolává - Varrona, Prisciana, Filipa Melanchtona, Laurentia Vally a dalších - byla hlavní předlohou jeho díla latinská mluvnice Petra Rama z roku 1559. Připomeňme opět, že Ramus byl autorem první francouzské gramatiky ve francouzštině (*Gramere par demandes et par réponses*) a pro Benedikta byl vzorem i v reformně-školských záležitostech, a to spisem *Proemium reformandae Parisiensis academiae* (taktéž 1562).

Závislost na Ramovi se projevila přejímáním některých definic a celých pasáží, v *Syntaxi* více než v *Etymologii*. Také pojetí systému jmenných paradigmat převzal Nudožerský ze své předlohy: je založen na opozici jmen "stejnoslabičných" (*parisyllaba*) a "nestejnoslabičných" (*imparisyllaba*). Kritériem třídění je zde tvar genitivu - zatímco u *parisyllab* se nerozšiřuje (*non crescit*), u *imparisyllab* narůstá. Vzory *parisyllab* jsou *pravda* a *míle* spolu s podvzory *lázeň* a *obec* (pro feminina) a neutrum *stvoření* (pro feminina *paní*). Tento systém má své mezery, v případě genitivu *šlépěje* se jedná o *casus imparisyllabus*... *Imparisyllaba* mají pro feminina vzory *kost* a *moc*, maskulina jsou pak rozdělena do dvou skupin: 1. *kapoun* (životná) a *dům* (neživotná), podle analogie neutra typu *právo*, 2. *tovaryš* (životná) a *déšť* (neživotná) spolu s neutry typu *kuře*.

Zvláštní kapitoly jsou věnovány deklinacím odjektiv (jednovýchodné a trojvýchodné), zájmenům (*De nominibus anomalis*), komparaci a deminuci, posesívům. Vůbec největší pozornost je ovšem věnována slovesu, podle prézentního kmene rozčleněnému do čtyř tříd: 1. **-ám**, 2. **-ím**, 3. **-u**, 4. **-i**. *Verbum substantivum* **jsem** následuje po vypsání všech konjugací. Neohebná slova jsou u Nudožerského *adverbia* a *konjunkce*, přičemž k prvním z nich patří mimo vlastní příslovce (*adverbia nativa*) typu *hned, již, snad* ještě citoslovce a předložky.

Pozoruhodné je také, že samostatné kapitolky (kterou nemají např. číslovky) se dostává predikativům - *"jménům na -o, tvořeným z adjektiv"*. Ta mají nejblíže k příslovcím, svou flexí však patří ke jménům (řada z nich se ovšem vyskytuje

jen v jednom pádě). Mezi příklady najdeme *málo, mnoho, horko, sucho, vlhko, dlouho,* ale také *Česko, Německo, Polsko, Turecko* (ve spojeních *mluviti po Německu*).

Nudožerského mluvnice je rovněž cenná svým zřetelem k územnímu rozvrstvení češtiny. Zachycuje rozdíly mezi jazykovou situací v Čechách, na Moravě a v Horních Uhrách - v distribuci hlásek r - ř, l - ĺ (první rozdíl nerozlišují Slováci, druhý Češi). Češi používají podobu zájmena *tato zvířata*, Moravané vedle *tato* i *tyto zvířata*, Slováci pak často *tyto* namísto *tato zvířata*. Rozdíly se projevují i ve výskytu duálu. Můžeme říci, že - vedle dosud nebývalého stupně systematičnosti popisu jazyka - je gramatika Vavřince Benedikta z Nudožer cenná právě pro svůj široký rozhled po celém českém jazykovém prostoru.

Filip Outrata

Grammaticæ
BOHEMICÆ,
AD LEGES NATU-
ralis Methodi Conforma-
tæ, & Notis numerisq; illu-
ſtratæ ac diſtinctæ,
LIBRI DVO.
Autore,
M. LAVRENTIO BENE-
dicto Nudozierino, Scholæ
Tevto-Brodenſis Rectore.
PRAGÆ
Ex officina
MARIANA
Anno D. cIↃ. Ↄ. CIII.

OD OBROZENÍ DO ZAČÁTKU 20. STOLETÍ

Ještě k založení stolice české řeči a literatury na pražské univerzitě

Významným mezníkem v dějinách univerzity pro nás bohemisty bylo založení stolice české řeči a literatury v r. 1793. Tuto událost jsme si v našem časopise připomněli již při příležitosti jejího dvoustého výročí (ČDS 1/93). Proto se k ní dnes vracíme jen několika zajímavostmi.

Víte, že...

- stolice češtiny na pražské univerzitě nebyla zdaleka první v rakouském mocnářství? Již v r. 1751 byla zřízena stolice českého jazyka na tereziánské vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, další následovaly v r. 1758 na inženýrské a ženijní akademii ve Vídni a r. 1775 dokonce i na vídeňské univerzitě.

- o profesorské místo na pražské univerzitě se v konkurzu ucházeli - vedle později zvoleného Františka Martina Pelcla - i František Jan Tomsa a Karel Ignác Thám? Čtvrtý zájemce, absolvent teologie Jan Rulík, nebyl do užšího konkurzu připuštěn.

- roční plat profesora české řeči byl stanoven na 600 zlatých ročně (původní návrh 1000 zl. byl označen za přemrštěný)? Pro srovnání - pár let předtím byla Pelclovi nabídnuta profesura rakouských dějin na vídeňské univerzitě za 1200 zl. ročně a na právnické fakultě měli profesoři platy 1100 - 1400 zl.

- podle zachované výroční zprávy za školní rok 1797-1798 měl Pelcl zhruba 40 posluchačů, z toho bylo 13 filozofů, 6 "humanistů a jiných" (?), 1 posluchač mediciny, 4 teologové, 2 studenti z křižovnického řádu, 12 alumnů arcibiskupského semináře a 3 právníci, mezi nimi i Josef Jungmann, který práva studoval v letech 1795-1799?

jr

Pramen:

Johanides, J.: *Pelclova profesura české řeči a literatury na pražské univerzitě.* In: *František Martin Pelcl.* Rychnov nad Kněžnou 1993.

F. M. Pelcl

Některé etymologické záhady v terminologii J. S. Presla

Obrozenecký přírodovědec a buditel Jan Svatopluk Presl (1791-1849) zůstává svými zásluhami o český jazyk ve stínu takových osobností, jako jsou Dobrovský nebo Jungmann, ale třeba i Hanka, Pelcl či Puchmajer. Přitom je kuriózním, ale nesporným faktem, že žádný jedinec v dějinách české řeči (snad s výjimkou Jungmanna) neobohatil českou slovní zásobu o tolik slov jako tento profesor přírodopisu na lékařské fakultě Univerzity Karlovy, který ve svých dílech Flora Čechica, Ssavectvo či Nerostopis položil základy české přírodovědné terminologie. Aniž bychom si to uvědomovali, s jeho výtvory se setkáváme již od školních škamen - kdo by si už nevzpomínal na důmyslnou a unikátní řadu chemických přípon *-ný, -natý, -itý, -ičitý, -ečný/-ičný, -ový, -istý, -ičelý,* kdo by se nepotýkal s *bliznami, pestíky* a *oddenky* či s určováním roztodivných nerostů.

Preslův způsob vytváření terminologie - a to platí vůbec o obrozeneckém obohacování slovní zásoby - je v podstatě trojí: 1) tvoří nová slova od slov existujících v současném či starším jazyce, 2) terminologizuje okrajová slova vyskytující se především v nářečích, 3) přejímá - a často i přetváří - slova z jiných slovanských jazyků. Řeklo by se, že takto tvořená slova budou motivačně a etymologicky průhledná, a přece - u řady Preslových novotvarů si můžeme původ jen domýšlet. Je to trochu paradoxní - dokážeme celkem spolehlivě rekonstruovat slova v jejich podobě před několika tisíci lety, zatímco slova stará půldruhého století jsou nám nejasná. V osobě jejich tvůrce, jakéhosi platonovského *onomatourga,* tvůrce slov, ovšem do jazyka vstupuje subjektivní faktor a na ten jsou objektivní lingvistická pravidla krátká. Podívejme se teď na několik etymologicky ne zcela jasných slov, která Presl pevně zabudoval do dnešní přírodovědné terminologie

Při výkladu hesla **hroch** cituje Machkův etymologický slovník Šmilauera, podle nějž je zmíněný název savce z *roch,* což je v šachu název válečného slona, dnešní věže (slovo přišlo přes něm. *Roch,* fr. *roc* z perského *rokh,* odtud je i *rošáda*). Protože pro slona Presl název měl, použil prý slova pro označení hrocha. Pravděpodobnější se však zdá vyjít spolu s Holubem-Kopečným ze zvukomalebného slovesa *hrochati* 'bouchat, třaskat, chrochtat' (viz Jungmannův slovník) - hřmotné zvíře, do jisté míry podobné praseti, si mohlo tento zvukomalebný název snadno vysloužit.

Ještě záhadnější název má jiný vodní savec - **lachtan**. Hledání jeho původu je o to obtížnější, že slovo je celkem nepochopitelně opominuto ve všech našich dosavadních etymologických slovnících. U Jungmanna se objevuje v podobě *lachták* s odkazem na Preslovo Ssavectvo. Snad lze uvažovat o souvislosti s nářečním *lachotať* 'smát se', i když lachtanův hlas připomíná spíš bečení ovcí.

Preslovou zásluhou máme i slovo **racek**, u Jungmanna i v podobě *racka*. Presl je nejspíš převzal ze srb. a chorv. *raca* 'kachna'. Změna významu podle aktuálních potřeb názvosloví nás nepřekvapí, koneckonců plovoucí racek malou kachnu docela připomíná

U slova **mandelinka** se můžeme jen domýšlet, že je odvozeno od *mandel* 'patnáct kusů' (z něm. *Mandel* téhož významu). Toho se používalo hlavně při počítání snopů na poli, odtud by tedy byla souvislost (hovoří pro to i název ptáka *mandelík*, podle toho, že rád sedává na mandelích snopů). Jen pro úplnost dodáváme, že nejznámější druh tohoto hmyzu, *mandelinka bramborová*, se u nás objevil až po r. 1945 (odtud také název *americký brouk*, protože podle komunistické propagandy k nám byl úmyslně zavlečen Američany).

Nejasný původ má i jedna z našich nejznámějších květin **kopretina** (u Jungmanna v podobě *kopřetina*, slovensky *králik*). Hlásková podoba jako by ukazovala na souvislost s *kopr*, ale věcná souvislost je nejasná. Machek myslí na polské nářeční *pokretnik* 'druh kopretiny', Presl nebo někdo jiný by pak provedl přesmyk souhlásek (podobně jako našemu *kopřiva* odpovídá polské *pokrzywa*), ale i to je sporné.

V Preslově Květeně se poprvé objevuje etymologicky nejasné slovo **brčál**. Holub-Kopečný je nepříliš přesvědčivě považují za odvozeninu od rovněž nejasného staršího *bručiti* 'zelenat se, pučet'. Machek hledá spojitost se slovin. *brščel*, jež ovšem znamená 'břečťan'. Že by jihoslovanská stopa mohla být správná, ukazuje srb. nář. *brčanova trava* 'brčál'. Jinak ovšem je vztah mezi názvy *brčál*, *břečťan* a ještě i *brslen* velmi složitý, ačkoliv se tyto rostliny navzájem nijak zvlášť nepodobají.

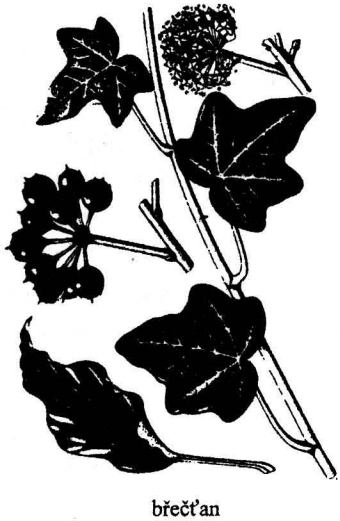

břečťan

Zdá se, že již ve staré době došlo u názvů pro *břečťan* a *brslen* ke kontaminaci a k různým lidově etymologickým úpravám - srov. stč. *brsněl,* slk. *bršlen,* pol. *przmiel,* ukr. *bruslyna,* r. *beresklet* 'brslen' a pol. *brzeszczan,* ukr. *broчetan,* sln. a chorv. *bršljan* 'břečťan'. Lingvistovi-nebotanikovi z toho pak jde hlava kolem.

brčál

brslen

Podobnou formu jako výše uvedená slova má i jiný starší botanický název *bršť,* u něhož však na základě srovnání s pol. *barsč,* r. *borsč* lze alespoň rekonstruovat jednotnou psl. podobu **bъršč*ь (spojuje se s něm. *Borste* 'štětina' od indoevr. **bher-* 'ostrý' podle tvaru listů). Shoda s názvem oblíbené ruské a polské polévky není náhodná, je to pozůstatek doby, kdy její základní součástí byla právě zmíněná rostlina. Presl k nám rostlinu uvedl pod jménem **bolševník,** což je z r. *borščevnik.* Lidově etymologický posun k *bolšój* (jde o velkou, hojnou a obtížnou bylinu) snad proběhl již v nějakých ruských nářečích, z nichž Presl čerpal, ale kdo ví, zda nejde zase o jeho úpravu.

Nejistou předlohu má i slovo **boltec.** Přikláníme se spíš k Machkově domněnce, že východiskem je r. nář. *boltať ušami* 'plandat ušima (o psu)', než k názoru Holuba-Kopečného, že jde o výpůjčku z nejistého něm. *(Ohr)bolz* téhož významu.

U některých slov je předloha vcelku jasná, ale nejasný je důvod změn, které Presl provedl. Tak slovo **lastura** zjevně vychází ze srb., chorv. *ljuštura* téhož významu (souvisí s *lusk*). Machek soudí na mylný Preslův přepis, ale jistě přicházejí v úvahu i svévolné Preslovy úpravy, ač se o jejich důvodu můžeme jen domýšlet. Podobná situace je u slova **macarát** (u Jungmanna *macarád*) 'druh mloka', které vychází ze sln. *močerad* (interpretuje se jako 'ten, kdo má rád mokro').

To je jen hrstka zajímavých slov, která do češtiny uvedl přírodovědec a univerzitní profesor J. S. Presl. Jeho osobnost nechť nám připomíná, že v dějinách českého jazyka mají své významné místo i představitelé jiných vědních oborů než filologických.

Jiří Rejzek

August Schleicher a čeština

"Schleicher více než který jiný z učenců a neučenců tehdy a později k nám přišlých vnikl takřka v domácnost naši. Vyhledával společnosti Čechův, uveřejňoval po případě články české a znal vůbec poměry naše tak důkladně, jak je tehdy v Praze za doby té nejhnusnější poroby, kteréž jsme kdy přetrpěli, poznati možno bylo. Úsudky jeho o nás nebývaly lichotivé, a zač jej mívali u nás, dočtli jsme se nedávno" (E. Novotný v Schleicherově nekrologu ve Světozoru r. 1869).

Počátky Schleicherova zájmu o češtinu

August Schleicher (1821-1868) studoval na univerzitách v Lipsku, Tübingen a Bonnu klasickou filologii, hebraistiku, sanskrt a orientalistiku. R. 1846 získal doktorát z klasické filologie. Jeho záměrem však bylo věnovat se tehdy nové vědě, srovnávacímu jazykozpytu, jehož zakladatelem byl Franz Bopp (1791--1867), který rozvíjel tento obor jako profesor na univerzitě v Berlíně. Schleicher se hned po doktorátě v Bonnu habilitoval a téma jeho inaugurační přednášky znělo Über den Wert der Sprachvergleichung. Již během studia ho upozornil orientalista prof. Ch. Lassen na to, že Boppa právem kritizuje vídeňský slavista prof. Miklošič, že ve své "Vergleichende Grammatik" nevěnuje zpočátku vůbec pozornost slovanským jazykům, v pozdějších vydáních pak jen staroslověnštině. Schleicher se tedy rozhodl, že zaměří svůj zájem nejprve na slavistiku a lituanistiku, aby mezeru ve srovnávací indoevropské jazykovědě vyplnil.

Tehdy a ještě dlouho potom opírali se badatelé především o studium textů. Schleicher předešel tuto generaci tím, že upřednostňoval studium jazyka z živé mluvy, což vyžadovalo práci přímo v terénu. Čeština se přitom dostala do popředí takového způsobu jeho studia vlastně náhodou. Po porážce vídeňského povstání

v r. 1848 přesídlil císařský dvůr z bezpečnostních důvodů do Olomouce a vláda přeložila další jednání Říšského sněmu do malého moravského města Kroměříže. V tamním zámku, letním sídle olomouckého arcibiskupa, pokračoval Říšský sněm v přípravě návrhu ústavy od listopadu 1848. Tehdy nabídly redakce severoněmeckého deníku Kölnische Zeitung a jihoněmeckého Augsburger Allgemeine Zeitung Schleicherovi, aby se stal jejich dopisovatelem u Říšského sněmu, jehož jednání vzbuzovalo v Německu značný zájem. Schleicher přijal, protože tím získal zároveň možnost seznámit se se slovanským jazykem. Kromě psaní zpráv do obou listů poznal hanácký dialekt a měl možnost slyšet češtinu i polštinu při styku s členy těchto klubů v sněmu.

Kroměřížský zámek r. 1848

Pro Schleichera, jehož články z Kroměříže svědčí o tom, že byl zásadním odpůrcem jakéhokoli absolutismu, se tedy studium češtiny stalo branou k slavistice. Z Kroměříže odjíždí do Prahy a jeho kroky vedou nejprve k Janu Pravoslavu Koubkovi, profesoru bohemistiky a polonistiky, s přáním, aby mu opatřil dobrého učitele češtiny. Tím se stal Alois Vaníček, jehož "Vzpomínky" nám zachovávají velmi objektivní, sympatiemi nezkreslený portrét Schleichera. Denně spolu podnikali dlouhé výlety do okolí Prahy, při nichž Vaníček učil Schleichera češtině. Seznámil ho tehdy také s Fr. L. Čelakovským a s bibliotékářem univerzitní knihovny P. J. Šafaříkem.

První Schleicherův pobyt v Čechách a na Moravě trval krátce. Jeho články pro německé redakce byly zadržovány policejními orgány už na pražské poště.

Honoráře, které byly jediným zdrojem jeho příjmů, tedy nepřicházely. Když pak musel nakvap v noci z 9. na 10. května 1849 opustit Prahu, protože byl varován, že příštího dne začne zatýkání lidí podezřelých z chystaného bakuninovského povstání a těch, kteří se s nimi stýkali, musel si vypůjčit peníze na cestu Vaníčkovým prostřednictvím.

Po dobrodružném návratu přes Drážďany, kde zažil porážku tamního povstání, do Bonnu zaslal brzy do Prahy nejen vypůjčené peníze, ale také studii o spisovné češtině, kterou napsal česky bez cizí pomoci ("O spisovnej češtině", Bonn 1849). Je to práce z vědeckého hlediska ještě značně nedokonalá. Je však pozoruhodná myšlenkou, že "spisovnina" by měla co nejvíce využívat bohatství, které se zachovalo z dávných dob "a v řeči obecného lidu se nachází", a že vůbec autor vidí krásu řeči "méně ve spisovné češtině nežli v ústech lidu". Ještě v témže roce napsal Schleicher též samostatně článek "O infinitivě a supinum v jazyce slovanském", otištěný v Časopise Českého muzea r. 1849. Náležitou pozornost češtině a slovanským jazykům věnoval rovněž ve své knize "Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht" (Bonn 1850). Je patrné, že zná práce Dobrovského, Jungmanna, Šafaříka, Ziaka, Bernoláka, Palkoviče. Vyjmenovává české a slovenské dialekty a píše též o Rukopisech královédvorském a zelenohorském.

Profesorem na pražské univerzitě

Když rakouská vláda dospěla k názoru, že i policejní stát potřebuje dobré školství, bylo zřízeno ministerstvo kultu a vyučování a do jeho čela jmenován hrabě Leo Thun. Ten dal vypracovat reformu zaostalého rakouského školství, a ač sám horlivý katolík, neváhal přibrat mezi své poradce i evangelíka Hermanna Bonitze. Reforma se dotkla zvláště filozofických fakult, které se změnily z dosavadních přípravek pro studium na ostatních fakultách v ústavy, které měly úkol připravit kvalitní vyučující pro školy střední - gymnázia a reálky. Protože Rakousko nemělo dost vlastních odborníků, pozval Thun na Bonitzův návrh mladé docenty z německých univerzit. Tak se dostal do Prahy znovu Schleicher a působil tu jako mimořádný a brzo řádný profesor na filozofické fakultě v letech 1850 až 1857. Jeho pražské působení lze stručně charakterizovat tak, že zde získal možnost vyrůst v jednoho z předních evropských indoevropeistů. Zároveň přinesl na pražskou univerzitu vysoká kritéria soudobého stupně světové lingvistiky a vědeckého myšlení vůbec.

Udržoval čilé styky s předními již jmenovanými českými filology, ale také s představiteli jiných oborů vědy a širších oblastí českého společenského života.

K jeho blízkým přátelům patřili Ignác Jan Hanuš, filozof relegovaný z univerzity, který se po onemocnění Šafaříkově stal univerzitním bibliotékářem, dále vydavatel jediného českého kulturního časopisu Lumír Ferdinand Břetislav Mikovec s družinou mladých spisovatelů, z divadelních kruhů režisér Josef Jiří Kolár a jeho žena herečka Anna Manětínská, tělovýchovný průkopník Jan Malýpetr. Do kroužku svých přátel ho zval světoznámý fyziolog Jan Evangelista Purkyně, jehož syna Emanuela učil jazykům a pojila je též záliba v botanice. Z mladších jmenuji alespoň Purkyňova asistenta Jana Nepomuka Čermáka, později velmi známého profesora na univerzitě v Lipsku, z lékařů Václava Treitze, později profesora patologické anatomie

Praha v 50. letech 19. století

Jak rychle a přitom důkladně dokázal Schleicher rozvinout své znalosti a zkoumání českého jazyka, osvědčil svou kritickou a zároveň analytickou studií "Über böhmische Grammatik, mit Berücksichtigung der vorhandenen ausführlicheren böhmischen Grammatiken", otištěnou již v letech 1850-51 v Zeitschrift für Österreichische Gymnasien.

Myslím, že bohemistika zůstala dlužna Schleicherovi, ale i dějinám českého mluvnictví podrobnější rozbor této práce. V Schleicherových očích neobstál z tehdejších autorů mluvnic nikdo kromě Dobrovského. Autor tu načrtl i program dalšího rozvoje: bude nezbytné vypracovat vědeckou historickou mluvnici, ukazující vývoj češtiny v souvislosti s vývojem obecné jazykovědy od staročeštiny až k jazyku dnešnímu. Dále bude třeba napsat kvalitní učebnice pro ruzné stupně škol. Ukazuje se též potřeba praktické učebnice češtiny pro cizince, zvláště Němce. Autor lituje, že Šafařík zůstal jen u epochálních studií hláskoslovných a nezaměřil se na oblast gramatiky, kde snad jedině on by byl

schopen splnit náročné požadavky. Neměli bychom přehlédnout skutečnost, že Schleicher v tehdejší době, kdy vláda zintenzivňovala germanizační snahy, nepochyboval ani chvíli o budoucnosti češtiny, spisovného jazyka i literatury. Sám přispíval do Lumíru i ČČM překlady ze sanskrtu, do ČČM pak ještě studií "O jazyku litevském zvláště ohledem na slovanský".

S velkou pozorností studoval také vzájemný vliv češtiny a němčiny, a zvláště pak rozdíl v charakteru takového pochopitelného jevu v obou jazycích spisovných a v lidové mluvě. Zajímal se také o česká příjmení, co znamenají, jak vznikala, čím se liší od jiných národů.

V roce 1852 vydali současně Miklošič "Vergleichende Lautlehre der slawischen Sprachen" a Schleicher "Formenlehre der kirchenslavischen Sprache, erklärend und vergleichend dargestellt" (Bonn-Wien-Prag 1852, XXIII+376 S.), díla, která znamenají skutečný počátek slovanské srovnávací jazykovědy v dnešním slova smyslu. Touto knihou a dále pak dvousvazkovou litevskou mluvnicí, pro kterou sbíral materiál přímo mezi litevskými obyvateli v pruské Litvě, vstoupil Schleicher mezi největší tehdejší evropské srovnávací jazykozpytce.

Pražská zklamání a odchod do Jeny

Přes velké studijní možnosti a dobré finanční zabezpečení Schleicher v Praze nevydržel. Znepokojoval ho policejní dohled v obydlí (měl i domovní prohlídku) i na přednáškách a špiclování všech jeho styků. Nemohl se sžít s tristními poměry na fakultě, s protekcí, nekvalifikovaností, špatnou předchozí přípravou studentů i udavačstvím. Vadila mu všeobecná demoralizace působená policejním absolutismem a hlavně spojení patolízalství a nacionalismu u řady českých "rádoby vlastenců", které nazýval "sloupy a bratříčky". Jeho biologická koncepce jazyka jako organismu nekonvenovala s kulturně historickou koncepcí českého národně obrozeneckého romantismu, který spatřoval v jazyce historický jev a nositele "ducha národa". Mnoho nepřátelství mu vynesl jeho postupně vzrůstající kritický vztah k Rukopisům jakožto nejcennějším památkám našeho "slavného dávnověku". Protože politická filosofie nebyla jen okrajovou záležitostí jeho myšlení, vadilo mu také cenzurně bigotní katolické ovzduší, které ještě houstlo po uzavření konkordátu s Vatikánem. Rozhodující však bylo patrně to, že jeho prvorozený, zdravě narozený syn zemřel v důsledku velmi infekčního pražského životního prostředí. Město, tehdy již ve své centrální části téměř čtyřicetitisícové, nemělo ani kanalizaci a obyvatelstvo trpělo téměř stále všemi možnými epidemiemi.

Prostřednictvím svých saských příznivců, zejména Moritze Seebecka, který byl kurátorem univerzity v Jeně, dostal se Schleicher po značném úsilí od letního semestru 1857 na tuto malou univerzitu, avšak jen jako málo placený honorární profesor němčiny a srovnávacího jazykozpytu, jímž zůstal až do smrti. Ještě před nastoupením služby napsal v dubnu 1857 v Sonnebergu, kde se zdravotně zotavoval a kde prožil dětství a mládí, za jediný den "Sieben Jahre als Professor in k. k. österreichischen Diensten", hněvivou, ostrou, nemilosrdnou kritiku, v níž uvedl jen záporné postřehy, aniž se zmínil o tom, co v Praze získal, a aniž jmenoval jediného ze svých českých přátel.

V Jeně se zprvu věnoval výhradně germanistice a srovnávací jazykovědě, avšak finanční nouze ho vedla k tomu, že přijal za grant 400 stříbrných rublů ročně od Petrohradské akademie věd nabídku, aby napsal "Srovnávací mluvnici slovanských jazyků". V Jeně splácel Schleicher domek se zahradou, měl pěknou rodinu, avšak byl stále více nespokojen s tamními poměry na univerzitě. Jediným, zato významným přítelem se mu stal Ernst Haeckel (1834-1919), první darwinista v Německu. Schleicher byl Darwinovou teorií uchvácen a spatřoval v ní potvrzení svého biologického pojetí řeči. Jinak strádal velkým nedostatkem odborné literatury; tu si musel shánět jinde, také v Praze.

Až do konce života si Schleicher psal s českými přáteli Hanušem, Vaníčkem, Ed. Novotným a byl členem literárního podpůrného spolku Matice české. Roku 1866 se vypravil se svou ženou nakrátko do Prahy, aby si zajistil vypůjčování slavistické literatury z Univerzitní knihovny a z Českého muzea. Hned po jeho návratu z Prahy vypukla rakousko-pruská válka. Schleicher jako jeden z mála Němců nesdílel nadšení z pruského vítězství. Svému kolegovi G. Curtiovi, s nímž byli v Praze společně v letech 1850-54, napsal do Lipska: "Budoucnost Německa se mi zdá velmi pochybná, neboť nemám důvěru v německý národ. Nyní se podobá víceméně bezduchému stádu ovcí, které jde tam, kam ho ženou psi." Curtia rovněž prosil, aby se přimluvil, aby byl přijat jako vedoucí chystaného oddělení pro slavistiku na tamním Ústavu pro srovnávací jazykovědu. Jeho založení se však již nedočkal.

Poslední chvíle života ztrpčil Schleicherovi Martin Hattala, jehož za svého pražského působení habilitoval na přání Thunovo a přímluvu Šafaříkovu na stolici slavistiky. Na hrubý nacionalisticky motivovaný Hattalův útok Schleicher nereagoval. Jeho vědecké kvality však obhájili August Leskien, Schleicherův jenský odchovanec, ale také jeden z jeho pražských žáků, patrně Ed. Novotný pod pseudonymem Václav Burda.

Schleicher byl vytrvalý, neúmorně pracovitý, originální myslitel, jehož myšlenky se staly nepominutelnou součástí srovnávací jazykovědy a aktualizovaly se znovu s objevem genetiky. V tomto článku nelze pojednat o celém Schleicherově díle; chtěl jsem v něm pouze připomenout jeho zájem o češtinu, který je neprávem opomíjen. Doba, v níž Schleicher žil, nebyla příznivá pro lidi jeho typu. Proto byl podle mého názoru jak velmi čestný, tak zároveň popudlivý, netaktní, nešetrný a někdy až nespravedlivý při kritice. V Praze ani v Jeně nenašel uznání. To vše jej ale činí dnes v našich očích právě velmi lidským, člověkem s přednostmi a chybami. Ty však nemohou nic ubrat na tom, že byl jedním z největších géniů, kteří kdy působili na pražské univerzitě.

Theodor Syllaba

Bajka o ovci a koních

A. Schleicher, autor tzv. rodokmenové teorie jazyka, byl tak přesvědčen o tom, že indoevropský prajazyk lze přesně rekonstruovat, že sepsal v indoevropštině bajku o ovci a koních. Bez ohledu na to, že dnešní pohled na indoevropštinu je dost odlišný (je chápána jako dynamický, nářečně rozrůzněný útvar, jiná je i rekonstrukce hláskového a morfologického systému, která byla v Schleicherově době poplatná představě, že starobylé jevy nejlépe zachovává sanskrt), patří tento Schleicherův pokus k významným počinům v dějinách srovnávací jazykovědy.

Avis akvāsas ka.
Ovce koně a
Avis, jasmin varna na ā ast, dadarka akvams, tam, vāgham
Ovce na níž vlna nebyla spatřila koně toho vůz
garum vaghantam, tam, bhāram magham, tam, manum āku
těžký vezoucího toho břímě velké toho člověka rychle
bharantam. Avis akvabhjams ā vavakat: kard aghnutai mai
nesoucího Ovce koním řekla srdce je tísněno mně
vidanti manum akvams agantam.
vidouc člověka koně ženoucího
Akvasas a vāvakant: krudhi avai, kard aghnutai
Koně řekli poslyš ovce srdce je tísněno

vididvantsvas: manus patis varnām avisāms karnanti
uviděvšímu člověk pán z vlny ovcí dělá
svabhjam gharman vastram: avibhjams ka varnā na asti.
sobě teplý oděv na ovcích pak vlna není
Tat kukruvants avis agran ā bhugat.
To uslyševši ovce na pole odbočila

(bajka citována podle: Šabršula, J.: *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků*. Praha 1980, s. 151, s opravou některých tiskových chyb a drobných nepřesností)

rej

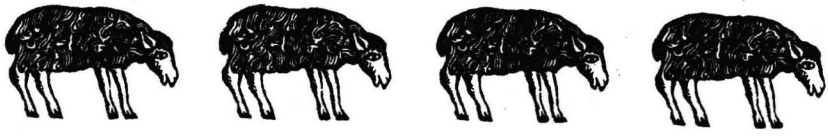

Jan Gebauer a slovanský seminář

Pokaždé, když si připomínáme výročí Karlovy univerzity, se nejčastěji vracíme k významným osobnostem, jež jsou s univerzitou spojeny, zasáhly do její historie, ovlivnily dějiny svého oboru. Bezesporu k nim patří i Jan Gebauer, jedna z významných postav naší jazykovědné bohemistiky, od jehož narození uplyne letos v říjnu sto šedesát let.

Tento článek chce připomenout, že vedle Gebauerových rozsáhlých badatelských projektů, Historické mluvnice jazyka českého či Staročeského slovníku, byla neméně důležitá a úspěšná i jeho činnost pedagogická. O ní se dozvídáme z několika gebauerovských monografií (Gebauerová 1926, Syllaba 1983, Syllaba 1986) či z jiných drobných gebauerian (např. Bílý 1919, Hodura 1943), ale mnoho nových informací poskytuje především bohemistova pozůstalost v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, kde jsou uloženy neobyčejně cenné a zajímavé materiály, jež se týkají nejen samotného Gebauera-pedagoga, ale i předních českých lingvistů, literárních historiků, historiků či folkloristů, kteří prošli Gebauerovým seminářem.

Cesta Jana Gebauera za profesorskou katedru pražské univerzity nebyla jednoduchá. Podobně jako mnoho tehdejších vysokoškolských profesorů začínal i on svou pedagogickou dráhu na střední škole. Když po absolvování filozofické fakulty zjistil, že jeho snaha o získání stálého místa na tehdy jediné pražské vyšší reálce je zcela beznadějná, přijal nabídku Jiljího Vratislava Jahna, přítele z redakce Riegrova Slovníku naučného a novopečeného ředitele pardubické reálky, aby se ucházel o učitelské místo v tomto východočeském městě. V Pardubicích strávil Gebauer čtyři roky. Vyučoval český a německý jazyk, v nižších třídách matematiku a jako mimořádný předmět srbochorvatštinu.

Když se v roce 1870 vracel do Prahy, kam ho to přeci jen stále táhlo, odvážel si s sebou kromě nadějných vyhlídek na místo učitele vyšší reálky i manželku a dvě malé děti. V létě roku 1873 se habilitoval v oboru českého jazyka. Od letního semestru 1874 začal jako soukromý docent přednášet na univerzitě. Přitom však na plný úvazek sedmnácti hodin týdně učil dál na vyšší reálce, což při počtu šedesáti studentů ve třídě a osmnácti písemných pracích za pololetí znamenalo značné pracovní vypětí. To trvalo ještě dva roky poté, co byl v září 1874 Gebauerovi propůjčen titul mimořádného profesora slovanské filologie se zvláštním zřetelem na českou řeč a literaturu. Ona mimořádnost spočívala rovněž v tom, že pro toto místo nemohlo ministerstvo financí uvolnit další peníze, takže Gebauer vyučoval na reálce i na univerzitě za středoškolský plat. Během druhé poloviny sedmdesátých let se situace stabilizovala, a tak se mohl plně soustředit na vědecký a univerzitní život. Řádným profesorem byl jmenován 2. července 1881. Na univerzitě působil více než třicet let, byl členem akademického senátu, v roce 1890-91 děkanem filozofické fakulty, v roce 1899-1900 rektorem univerzity. V roce 1905 nastoupil vzhledem ke zhoršujícímu se zdravotnímu stavu vědeckou dovolenou. Zemřel 25. května 1907 ve věku šedesáti osmi let.

* * *

Gebauerova pedagogická činnost úzce souvisí se slovanským seminářem. Pod názvem semináře vznikaly na univerzitách vědecké ústavy, jež měly sloužit ke zlepšení vědecké přípravy studentů. V době Gebauerova příchodu na univerzitu již existovalo seminářů několik - pro klasickou filologii, historický, germanistický, matematický, pro francouzský a anglický jazyk a pedagogický -, všechny s vyučovacím jazykem německým. Od letního semestru 1879-80 byl na pražské univerzitě zřízen seminář pro slovanskou filologii, jehož vedením byl pověřen Jan Gebauer. Mohl se tak věnovat vedle dosavadních přednášek i cvičením, tj. detailním analýzám textů, diskusím, rozborům písemných prací atd.

Jan Gebauer 1879

Ke slovanskému semináři nalezneme v Gebauerově pozůstalosti mnoho materiálu. Po celých pětadvacet let, kdy vypisoval seminární cvičení, si vedl pečlivé záznamy o probírané látce, probíhající výuce, o písemných pracích studentů a jejich referátech. Postupem času jsou poznámky čím dále stručnější.

(Pozn.: Do jazykové podoby Gebauerových zápisků jsem nikterak nezasahoval. Zkratky jsem rozepisoval (do hranatých závorek) pouze tehdy, bylo-li to nezbytné k pochopení textu, a to pouze při prvním výskytu. V případě poznámek k semináři a k hodnocení studentů jsou jednotlivé řádky, které Gebauer psal do sloupce pod sebe, oddělovány pro úsporu místa pomlčkami.)

8. 5. [1880]

výklad Svatební košile etc. *od* p. Kováře *(v[iz] 24.4), ale nedošlo na to ještě, odloženo, až bude hotov Záboj - pokrač.* Záboje *(p. Bratršovský) - dotekl se komparací - přitom výklad o komparacích, antithesích - odtud k metafoře a* vůbec k tropům

výkladu se účastnili činně a dobře - p. Bratršovský - p. Beneš - p. Železný - p. Herben - p. Vykoukal - p. Seykora - p. Haas

p. Haas *zvolil za pís. pr.* komparace, antithese

19. 6. [1880]

p. Seykora *pokračoval (*sv. Kateřina*) - vynechal: o ceně hledíc ke komposici děje, to tedy dodáno se strany mé - ostatek vedl výklad tonem frivolním - charakter Kateřinin = jako dnešní ženské! - proto přetrhl jsem a odmítl dálejšek a konec jeho výkladu.*

Stroze a přísně posuzoval Gebauer nejen referáty studentů, ale i jejich písemné práce:

P. Haas *- Fr[ancouzská] filol[ogie]*

zvolil 8. 5. za pís. pr. komparaci, antithesi... *- podal ji na začátku července:* "O metafoře a na ní se zakládajících videch se zvláštním zřetelem k národní poesii slovanské." *- Gb: práce je slabá - pojímá věci na mnoze křivě - mate tropy a figury... - tvrdí, že antithese souvisí s holubičí povahou slovansk. - momenty důlež. a nedůlež. nerozeznává - nového nic nadto, co jsme měli při cvičeních a co jsme tam vyložili, a nadto, co v Listech filol. o Metafor. obr.* [srv. Gebauer 1874] *- ano, té rozpravy nedbá, snad nezná! - v té rozpravě mnohem více než zde!*

Jestliže v 80. a 90. letech navštěvovalo Gebauerovy semináře kolem dvaceti posluchačů, na přelomu století, tj. na vrcholu Gebauerovy vědecké dráhy, se jich zapisovalo pravidelně více než sto. Na zápisových arších nalézáme autogramy mnoha známých osobností, které v průběhu studia navštěvovaly alespoň jeden Gebauerův seminář. Mezi nimi jsou například Čeněk Zíbrt, Václav Flajšhans, Václav Tille, Josef Kubín, Jaroslav Bidlo, Stanislav Souček, Josef Pekař, Zdeněk Tobolka, Josef Šusta, Pavel Váša, Emil Smetánka, František Hýbl, Václav Ertl, Quido Hodura, Antonín Profous, Arne Novák, Jarmil Krecar, Albert Pražák a mnoho dalších.

Pečlivý Jan Gebauer si kromě zápisků o průběhu seminářů zřídil i soukromou kartotéku studentů, kam si poznamenával heslovité údaje o tom, odkud pocházejí, kdy studovali, jaké přednášky a semináře navštěvovali, jak se při práci projevovali, témata jejich písemných prací, zda jim přidělil stipendium (zpočátku jich mohl ročně přidělit šest po třiceti zlatých, později ještě víc) atp. Kartiček se zachovalo celkem 181 a dodnes jsou jak zajímavým historickým pramenem, tak pozoruhodným svědectvím o tom, jak byli velcí mužové naší

kultury hodnoceni v průběhu svých univerzitních studií. Z některých na ukázku vybíráme:

Bidlo Jarosl., Záboř[í]: 90a-92a [tj. přednášky navštěvoval v letním semestru 1890 - l. s. 1892] - pilný, dbalý, slušný, ale bez energie (i to se polepšilo), iniciativní. Seminář: *91b: pil., pp. o Vel. K. [Velká neboli Stockholmská legenda o sv. Kateřině] (stip. 30 zl.) - 92a: pil., pp. o Háj[kově] herb[áři] (stip. 30 zl.)*

Flajšhans V., Praha: 86a-89b - (stipd. Pražsk. 250 zl.) Sem[inář]: *86a: pilný a vel[mi] db[alý];* bystrý, *pp. Vulgarismy v gram. XVIII. stol. (plán nedosti vhodný) (vel. pil.) - 86b: dtto - 87a: zaps. (dobrovolníkuje), sestavuje glosář z Dal. C. [z Dalimilovy kroniky] - 88a: zapsán (zlajdačil se!) - 88b: pp. Skl. u kmenů, vel. db., stipd. - 89a: stč. slovníky = výtečně, stáří překladu Ž[altáře] W[ittenberského], stip. 30 + 30 podpory - 89b: pp. u km., stopuje jednotlivé = stipd. (ukazuje, že markantně ještě stč.) - 90a - pp. u km., vliv na jiné = stipd. - 90b: pp. bohemika z Kosmy = stipd.*

Jan Jakubec, Libunec: 84a-87b - Sem.: *86a: pilný a prospívá, pp. o Ant. Markovi: v. db., stipd. - 86b: dtto - 87a: pp. Vývoj tradicí národních (stipd.), ref. o pp. Tillově (ref. vážný, věcnatý, přísný) - 87b: piln.; ref. o pp. Tillově (pohádk.) - 88a: zaps. (má zkoušky!), ohl. pp.: Slovanské vědomí spisov. českých (nepodal)*

Kubín Jos., Jičín: 85a-88b - Sem.: *87a: pp. o Mikovci (vel. db. stipd.), ref. o pp. Rybově (Kalina), věcně a slušně - 87b: zaps. db. piln. - 88a: pp.: Slov. názory o životě posmrtném = materiál nekriticky generalizuje (1/2 stipd.) - 88b: zaps.; pp. o Turinském, nedostatečná*

Tille V., Tábor: 86a-89a - Sem.: *86a: pilný, dobrý prospěch, pp. o Hněvkovském (odlož. na 87a) - 87a: dtto, pp. Hněvkovský (stipd.), ref. o pp. Jakubc. a Kubínově (věcný, vážný) - 87b: dtto, pp. o pohádk[ách] Kuld. [Beneše Metoda Kuldy], vel. db., stipd.,* [...] *ref. o Zíbrtových Řemesl[ech]: věcný, vážný - 88a: dtto, pp.: Přísp. k studiu tradice lidové, výb., stipd., ref. o pp. Loriš., Zíbrt. a Kubínově, referáty věcné, trefné, přísné - 88b: pp. dtto vel. db., forma ne zcela hoví, stipd., ref. o Kubínově pp. (Turinský) - 89a: zaps., nechodil (doktorat) - 89b: 0*

Zíbrt Vincenc, Kostelec [nad Vltavou]: 85a-88a - Sem.: *85a: vel. pil., prospívá, pp. Kukačka v nár. b. (db. stipd.), ref. o pp. Kašparově (slušný) - 85b: pilný - 86a: vel. pil. a vel. db., pp. Kultur hist. v postille Zámrského (stipd.), ref. o pp. Pflegrově (pěkný) - 86b: dtto, pp. o Rešeliovi (stipd.) - 87a: dtto, pp. Stč. masopust (stipd.) (chval.), ref. o pp. Tillově - 87b: dtto, pp. Řemesla, chval. - 88a: dtto, pp. Někt. hry a zábavy stč. (šach atd.), stip., ref. o pp. Tillově a Stehlíkově - 88b: zaps.*

Bude-li někdo v budoucnosti zpracovávat dějiny bohemistiky jako vědeckého oboru, neměl by Gebauerovu pozůstalost pominout. Vedle Gebauerových materiálů o výuce a studentech zde můžeme nalézt i sto šestnáct lístků z let

1884-1902, hustě popsaných drobnými postřehy, komentáři k aktuálním událostem, anekdotami z univerzitních a vědeckých kruhů. Mnoho se jich týká sporu o pravost RKZ, kauzy, která Gebauerovi přichystala hodně perných chvil a připravila ho o mnoho let nejplodnějšího badatelského období. Ale to je už jiný příběh. Na závěr této drobné vzpomínky na Gebauera-pedagoga alespoň čtyři ukázky z poznámek Gebauera-glosátora.

11. 1. 89

Ve sporu o RKZ ovšem také kvalita charakterův se jevila. Smutné dívání! Na p[ř.] Frant. Bartoš na počátku vyznal se mi, že RKZ jsou odsouzeny a ztraceny, ale když nastala persekuce, přestával mi psáti, v dopisích nedotýkal se Rkpů, ano vydal čítanku školní a v ní Jaroslava! Též Brandl oněměl; interpellacím s jiných stran odpovídal, že nic nečte. Frant. Bílý od nevěrce k auguru přešel a byv přeložen do Prahy zase byl nevěrcem, vyznal se mi z toho. Pozoru hodno, že z moravských pánův, pokud jsem poznal, nejpoctivějí zachoval se Fr. Vymazal, rozkřičený jinak jako mauvais sujet *[tj. ničema, darebák]!*

12. 12. 89

Tomek a Kvíčala mluvili 25. 11. 89 na sněmě proti tomu, aby Husovo jméno bylo také na Č. Museu. Z toho veliké jitření. Dne 4. 12. měl Kvíčala přednášeti v Měšť. Besedě ve prospěch chudých filosofův, ale vymluvil se "bronchiálním katarrhem"; týž den byl v Uč. Společnosti a zdráv jako ryba, smáli se tedy jeho "nemoci" - bál se vystoupiti! Dne 11. 12. měl v Měšť. Bes. (pro chudé filos.) přednášku Tomek; byl uvítán syčením a pokřikem "hanba!" "Hus!" "hanba!" - a týmž způsoben byl vyprovázen, když přednáška skončila a odcházel

23. 4. 90

Hlas Národa přináší referáty o členech Č. Akademie, jež císař pán byl jmenoval. Já jsem tam nehorázně vychválen. A v témž listě v máji 1886 (v "hlasování" o RKZ) čtlo se, že prý jsem Herostrat (tak usoudil prof. Krejčí), že můj výklad o RKZ v Athenaeum je "pamflet" nejhoršího druhu (tak usoudil Hattala), že mé vývody jazykové jsou jalové (tak usoudil Tomek) atd!

19. 1. 94

Dnes je prý v Nár. Listech zase článek o Rukopisech, psaný žurnalistou Kallašem (podepsán). Ovšem že proti mně. Nečetl jsem ho a nehodlám čísti. Vypravovali mi z něho úryvky Král a pak Zubatý, s nimiž jsem se setkal na cestě do přednášky. Mimo jiné jsem tam prý nazván "zločincem na národní kultuře". (Zubatý d[i]x[it].)

Prameny a literatura:

LA PNP, fond Jan Gebauer

Bílý, F.: *Z mých vzpomínek na Jana Gebauera.* NŘ 3, 1919, s. 1-5, 41-47, 105-111, 167-175.

Gebauer, J.: *O metaforických obrazech básnictví národního, zvláště slovanského.* LF 1, 1874, s. 97-117, 225-252.

Gebauerová, M.: *Rodinné vzpomínky na Jana Gebauera.* Kladno 1926.

Hodura, Q.: *Mé vzpomínky na Jana Gebauera.* NŘ 27, 1943, s. 32-36, 49-56.

Syllaba, T.: *Jan Gebauer na pražské univerzitě.* Praha 1983.

Syllaba, T.: *Jan Gebauer.* Praha 1986.

Martin Valášek

Jan Gebauer 1906

Lidumilný profesor

Dr. Jan Urban Jarník dosáhl dne 25. května t. r. svého sedmdesátého roku. - Je málo profesorů universitních, jichž se vzpomíná a jichž se vzpomínati bude s takovou srdečností, jako na tohoto "otce studentů". Kdo viděl profesora Jarníka pouze jednou, jak starostlivě přihlíží podávání jídel chudým studentům v akademické Mense, na jejímž zřízení měl značné účastenství, nezapomene této oduševnělé, přívětivé vpravdě otcovské tváře, jejíž každý rys prozrazoval lásku a starost o lepší přítomnost a budoucnost mladých studentů universitních. (...) Společenská otázka studentská, která přes starosti, jež vždy vzbuzovala, neměla dosti upřímných pěstitelů, našla v Jarníkovi oddaného a ušlechtilého pracovníka; akademická Mensa, v jejímž kuratoriu od počátku zasedá, získává krok za krokem podporu veřejnosti, zakládá Svépomoc, spolek pro opatřování zaměstnání nemajetným studujícím českých vysokých škol, stará se o zřízení kanceláře sociálně statistické studentstva vysokoškolského, dává myšlenku první všestudentské slavnosti Majales r. 1904, z níž vznikl potom Svaz československého studentstva, a vůbec plnou silou oddává se činnosti, zlepšiti mravní i společenské postavení českého studenta.

Zlatá Praha 1918

MODERNÍ ÉRA

Josef Zubatý

Profesor indoevropské jazykovědy na naší fakultě Josef Zubatý se narodil roku 1855 v Praze. Po absolvování malostranského reálného gymnázia začal studovat klasickou filologii, ale zapisoval si i přednášky z lingvistiky jiných jazyků (hebrejština, sanskrt, gótština, litevština). Po ukončení studií se živil jako učitel hudby. Jeho záliba v hudbě přetrvala i v dalších obdobích: vedl pěvecký sbor, komponoval, upravoval lidové písně a hrál výborně na klavír.

Disertaci napsal Josef Zubatý roku 1883, habilitoval se hned o dva roky později, a to na indologii, jíž se na začátku své vědecké dráhy věnoval nejvíc. Neomezil se přitom na bádání jazykovědné, psal rovněž stati o staroindické literatuře a uveřejnil několik překladů ze sanskrtu: tím vším se stal zakladatelem české indologie. V té době publikoval i články z filologie italické a řecké, zejména z jejich etymologie.

Roku 1891 byl Zubatý jmenován mimořádným profesorem a o pět let později profesorem řádným. V těchto letech stála v ohnisku jeho zájmu baltistika (po světové válce se mu ze strany Litvy a Lotyšska dostalo i oficiálních poct), zabýval se kupř. přísuvnými vokály nebo aliterací v lotyšských lidových písních. Současně začal uveřejňovat i studie slavistické, opět především etymologické. Etymologie a důraz na komparaci jazyků přivedly ho i k otázkám hláskoslovným a slovotvorným. Velké množství článků napsal německy.

Roku 1905 se Zubatého pozornost začala obracet k češtině. Za války dokonce vedl místo odvedeného profesora Emila Smetánky staročeský seminář. Přednášel vždy spatra, napsané měl pouze doklady, a jeho žáci (např. Oldřich Hujer, Miloš Weingart, Quido Hodura) shodně hodnotili jeho přednášky jako poutavé, osvětlující a dobře pochopitelné. Mimo filologii a hudbu zajímal se Zubatý o národopis a dokonce i o mykologii.

Univerzitu opustil v roce 1925 jako nejvyšší autorita v otázkách jazykovědné bohemistiky. Tohoto postavení se domohl zejména svým působením na fakultě

a činností organizační (studie vydával po celý život jen časopisecky). Od roku 1911 až do své smrti v roce 1931 zastával vysoké funkce v Královské České společnosti nauk, pozdější Akademii. Účastnil se založení kanceláře Slovníku jazyka českého a v této kanceláři se pak věnoval metodologické práci i záležitostem administrativním. Zabýval se také prací bibliografickou, a to na mezinárodní úrovni.

Především je však Zubatého přínos bohemistice spojen s jeho činností v Naší řeči. Od začátku byl Josef Zubatý spolutvůrcem koncepce časopisu, členem redakční rady a nejpilnějším přispěvatelem. Kromě kritik a recenzí uveřejňoval hlavně výklady o slovech, tvarech a vazbách, které byly něčím zvláštní, nápadné, pochybné nebo módní. Vybíral si s oblibou jazykové "nesrovnalosti", jevy složité a periferní. Soustředil se na problémy lexikální, etymologické a syntaktické. V lexiku mu šlo o přesné odlišení významů, o jazyk bez vágnosti, rozvinutý ve své společenské funkci a opřený o lidovou mluvu a o jazyk starý. V syntaxi patří k jeho nejvýznamnějším pracím rozprava o bezpodmětých větách a výklad o citoslovečném původu ukazovacích zájmen.

Josef Zubatý byl žákem Alfreda Ludwiga, odpůrce mladogramatické teorie. Postupně se však s mladogramatickým učením sbližoval, i když si podržel vlastní kritický odstup (Jana Gebauera si arci velmi vážil). Vynikl v různých oblastech jazykovědy (nejvíce asi v etymologii a skladbě) a v různých filologických oborech (indologie, baltistika, slavistika, bohemistika). Mimořádně cenné pro Zubatého vědecké myšlení bylo jeho zázemí komparatistické.

Podrobněji psal o životě, díle a významu profesora Josefa Zubatého v jeho nekrologu v Listech filologických 2/84 z roku 1961 Václav Machek.

Robert Adam

To je aorist kt bezpochyby způsobené
se vyhl. ale redukpl. ale
s redukpl. -υα-
tentýž kořen veg nalezl v
řeč FΣΠ nebo seslab v Π
Tento aorist nalezl v řeč
a ?Σ. FΣ-υΠ-ον
ΙΠ
ΣΙΠον

Sigmatické aoristy

1.) znak má σ (σ̆) a konjugace athematická. Tento aorist v
abt se tvoří z kořene silného
a oslabeného
b) kořeni v st. je tato asyn
ale v klas. jen
sigm.

1. os ἀ-κάρ-σ̆-αν
2. os. ἀ-κάρ-σ̆-σ ale je ἄκαρ
- 3 kons nemohou být!

Ukázka ze sešitu neznámého posluchače Zubatého přednášek.

O domácích kořenech moderního lingvistického myšlení

Připomínáme-li si 650. výročí založení Univerzity Karlovy v bohemistickém časopise, sotva můžeme pominout pražskou lingvistickou školu. V posledních letech byla v zahraničí i u nás publikována řada odborných prací, v nichž význam i jednotlivé aspekty teorie této dosud nejvýznamnější a ve světě nejuznávanější české lingvistické školy byly podrobně analyzovány. Tento příspěvek budiž spíše příležitostným medailonem.

Zrekapitulujme stručně základní fakta. Pražský lingvistický kroužek (PLK) byl společenstvím badatelů, především lingvistů a literárních teoretiků, které sbližoval funkčně-strukturní přístup k jazyku a jeho užívání, k literatuře, folklóru a kultuře vůbec. Konstituoval se na Filozofické fakultě UK, konkrétně kolem tehdejšího ředitele anglického semináře V. Mathesia. Za datum jeho vzniku se považuje 6. říjen 1926, dobou největšího rozkvětu kroužku byla pozdní dvacátá a celá třicátá léta.

PLK byl společností internacionální s bohatými zahraničními kontakty. Připomeňme alespoň ty nejznámější osobnosti spjaté s PLK, ať už šlo o členy nebo aktivní sympatizanty. Zakladatelem a duší PLK byl Vilém Mathesius, v Praze se na činnosti kroužku dlouhodobě podíleli bohemista a slavista Bohuslav Havránek, anglisté Bohumil Trnka a Josef Vachek, typolog Vladimír Skalička, literární teoretik Jan Mukařovský, všestranně orientovaný Roman Jakobson, orientalista Jan Rypka, geograf P. N. Savickij, kratší dobu i slavista Miloš Weingart, etnograf a folklorista Petr Bogatyrev, filosof Dmytro Čyževskij, lingvisté Agenor Artymovyč a Nikolaj Durnovo a mnozí další. Ve Vídni působil fonolog Nikolaj Trubeckoj, v Ženevě Sergej Karcevskij, na Slovensku se k myšlenkám PLK hlásili Ľudovít Novák a Josef M. Kořínek.

Odborná činnost PLK byla mnohostranná. Zcela zásadním přínosem k lingvistické teorii byla syntéza funkčního a strukturního přístupu k jazyku, která nejenže odlišovala Pražskou školu od strukturalismů jiných, ale významně ovlivnila i moderní lingvistické myšlení. V českém prostředí je funkčně-strukturní přístup k jazyku již několik desetiletí natolik zakořeněn, že jazyk zcela samozřejmě chápeme jako nejdůležitější prostředek dorozumívání mezi lidmi, který je uspořádán systémově, tj. jako soustavu jednotek a jejich vzájemných vztahů.

Zkoumání systémových vlastností jazyka a funkční využití prvků systému ověřovali členové PLK zpočátku především na rovině fonologické, kde je nejzřetelnější: je možno zjistit prvky systému (inventář fonémů daného jazyka), jejich vzájemné vztahy i funkční využití jednotlivých fonémů a jejich kombinací v textech. O vypracování obecných základů fonologie jako lingvistické disciplíny se, jak známo, nejvíce zasloužili N. S. Trubeckoj a R. Jakobson, fonologické otázky však byly přitažlivé pro téměř všechny členy PLK. Ale i v dalších oblastech lingvistiky se nový přístup ukázal jako nosný - připomeňme alespoň Mathesiovu teorii aktuálního členění větného, Jakobsonovu teorii morfologických opozic a Skaličkovu typologii jazyků.

Mezi bohemistickou veřejností je nejznámější teorie spisovného jazyka. Ta vznikla především z praktické potřeby zabránit puristickým zásahům do spisovné češtiny. V roce 1932 zorganizoval PLK cyklus přednášek Spisovná čeština a jazyková kultura, v nichž rozhodně odmítl historizující puristická kritéria jazykové správnosti a zasadil se o uplatňování funkčního přístupu k jazykové kultuře: péče o spisovný jazyk musí směřovat k tomu, aby spisovný jazyk co nejlépe sloužil rozmanitým vyjadřovacím potřebám mluvčích. S tím úzce souvisí také nový vztah k jazyku literárních děl a jazykové tvořivosti vůbec. Např. J. Mukařovský vymezil specifiku jazyka básnického jako nositele funkce estetické, R. Jakobson byl (nejen v období PLK) zaujat otázkou, které jazykové prvky jsou podstatou poetičnosti.

I z toho mála, co tu bylo řečeno, je zřejmé, že aktivity členů kroužku byly velmi různorodé. To však ještě nevysvětluje, co bylo na klasickém období pražské školy tak výjimečné, že fenomén PLK mnohé lingvisty a literární a kulturní historiky dosud fascinuje. Lapidárně řečeno, došlo k mimořádně šťastné konstelaci mimořádných osobností v mimořádně příznivém prostředí i době. Relativně tolerantní české, a zejména pražské prostředí, ve kterém se dlouhodobě stýkala česká, německá a židovská kultura, bylo po vzniku Československa výrazně obohaceno o další kulturní vlivy, tentokrát východoevropské, zejména ruské a ukrajinské, jejichž aktivity československý stát podporoval. Již samo toto multikulturní prostředí jistě dokázalo poskytnout vnímavým jedincům nejen příznivé podmínky, ale také inspirační zdroje pro jejich odbornou práci. Dalším inspiračním zdrojem bylo mnohostranné hnutí modernismu a avantgardy, klima, v němž docházelo ke kontaktům mezi názorově spřízněnými básníky, spisovateli, architekty a výtvarníky na straně jedné a teoretiky umění na straně druhé. Ale i ve vývoji lingvistiky byla dvacátá léta dobou v jistém smyslu přelomovou. Dosavadní poznatky se mnohým jevily jako nedostatečné, metody

zkoumání jako neuspokojivé. Citlivost k inspiračním zdrojům se zvyšovala, potřeba vidět a dělat věci jinak nabývala na naléhavosti.

I když je prostředí a doba sebepříznivější, rozhodující jsou aktéři. Společnými rysy osobností, které se v PLK sdružily, byly hluboké odborné znalosti, kulturně-společenský rozhled daleko přesahující hranice vlastního oboru, otevřenost novým myšlenkám, praktická znalost evropských jazyků, a především - mimořádný tvůrčí potenciál. Tato skupina výjimečných osobností se velmi brzy změnila z diskusního klubu na společenství, které - v zásadě v souladu s dobovým kulturním klimatem - dává přednost práci kolektivní: společnému programu, kooperativnímu chování, společné prezentaci výsledků své práce. Explicitně formulovaným společným programem PLK jsou Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929 a Obecné zásady pro kulturu jazyka z r. 1932. Společná byla vystoupení na mezinárodních konferencích i publikační tribuny kroužku (především Travaux du Cercle linguistique de Prague pro zahraničí a Slovo a slovesnost pro odborníky domácí). Dlužno říci, že společný program kroužku nebyl svazující, funkčně-strukturní přístup k jazyku byl svorníkem tematicky různorodých výzkumů členů a sympatizantů PLK.

Mimořádný intelektuální potenciál, inspirativní prostředí, společný program, kontakty s básníky a spisovateli a v neposlední řadě již zmíněné kooperativní chování tedy vytvořily to neopakovatelné tvůrčí klima, v němž se z izolovaných odborníků stala ve světovém měřítku uznávaná pražská škola. Dodejme, že pražský funkcionalismus (zejména studiem tzv. vnějších funkcí jazyka) již v 30. letech předjímal komunikačně-pragmatický posun, k němuž došlo v lingvistice světové až o několik desetiletí později.

Dobu rozkvětu PLK ukončily historické události roku 1939. Ve válečných letech kroužek vyvíjel omezenou činnost, v době poválečné paradoxně již spíše jen přežíval, až byl v 50. letech zrušen i administrativně.

V dalších desetiletích bylo působení PLK podrobeno kritice věcné i ideologické, oprávněné i neoprávněné, bylo analyzováno i idealizováno. Od 60. let pak byly - zejména péčí Josefa Vachka - práce členů kroužku u nás i v zahraničí znovu vydávány. Koncepce pražské jazykovědné školy dnes žije dál zvláště v pracích syntaktických a lexikologických a je obohacována novými světovými směry oblasti teorie komunikace, počítačové lingvistiky aj.

V roce 1990 byl PLK - opět na Filozofické fakultě UK - obnoven. Ale to už je jiná kapitola historie české lingvistiky a jiný PLK.

Iva Nebeská

ANKETA

Anketní otázka pro přední zahraniční bohemisty:

Co pro mě znamená Karlova univerzita?

DAVID SHORT, Londýn

Pro mě je Karlova univerzita spojena téměř se vším, co se mi přihodilo za mého pobytu v Praze v letech 1965-72. "U cizinců" jsem se česky naučil, ve vinárně u Bindrů na Staroměstském jsem poznal a používal češtinu jako světový jazyk, tedy jako jazyk našeho spolku anglicko-francouzsko-rusko-polsko-švédsko-německo-holandského; v podobné společnosti jsem díky zájezdům pořádaným katedrou češtiny pro cizince, k jejichž učitelům dodnes chovám velkou úctu a jimž jsem nesmírně vděčen, postupně poznal jiná místa v Čechách a na Moravě (i na Slovensku) daleko za Prahou; události 21. srpna 1968 mě zastihly na fakultní chatě na Slapech, kde jsme pracovali na skriptech pro budoucí studenty jazykovědných oborů; na demonstraci v lednu 1969, kdy byla po smrti Jana Palacha celá Praha na ulicích, jsem se poprvé setkal se studentkou hispanistiky, která se v říjnu téhož roku stala mou ženou; kolegové na katedře i v administraci FF se postarali o to, abych získal své první řádné zaměstnání (a tak nemusel republiku opustit, když vypršela všechna možná stipendia); v Praze jsem měl svůj první seminář; v Praze jsem ještě jako student zažil svou první konferenci; v Praze vyšla první publikace s mým jménem; v Praze jsem pracoval na svých prvních odborných překladech; v Praze se nám narodilo první dítě; a z Prahy jsem pak na přelomu let 1972-73 nakonec putoval do Londýna, na místo, kde jsem dodnes, k čemuž mi jistě napomohlo doporučení tehdejšího vedoucího katedry, prof. Romportla. To vše tedy souvisí přímo nebo nepřímo s Karlovou univerzitou. Jistě by se toho našlo ještě víc, ale myslím, že to stačí.

Bez přílišné sentimentality bych mohl říci, že tím, čím jsem, jsem se stal téměř jen a jen díky UK.

CHARLES TOWNSEND, Princeton

UK pro mě znamená místo, kde jsem se naučil, rozhodně nedokonale, ale aspoň soustavně, českému jazyku a české lingvistice. Stýkal jsem se tam s tolika sečtělými a schopnými vedoucími a profesory, že by mě ani nenapadlo pokusit se je vyjmenovat. Jsem hrdý, že jsem se tam učil a dokonce občas referoval; slovem, že jsem se mohl, byť i nejminimálnějším a nejskromnějším způsobem, stát částí tradice této velké univerzity.

NEIL BERMEL, Sheffield

UK je centrem výzkumu a vyučování v Čechách, jako bohemista ji považuji za těžiště svého oboru.

KAREN VON KUNES, Yale University

Pro mě je UK symbolem české kulturní a intelektuální vyspělosti. Je vždy příjemné zmínit se americkým studentům, kteří sotva vědí, kde Praha je, že UK byla založena před 650 lety v době, kdy české království bylo v kulturním rozkvětu a že vlastně byla první univerzitou ve střední Evropě. Ačkoliv akademický program je co do počtu oborů velmi silný, mám dojem, že UK stále zaostává v praktikování "svobodného myšlení". Je známo, že přednáškám nadále dominují profesoři a studenti zůstávají pasivní ve vyjadřování svých intelektuálních názorů. Myslím, že profesoři by měli podporovat studenty k vlastní analýze a interpretaci akademické náplně přednášek. Měl by být kladen menší důraz na získání počtu informací a větší důraz na to, jak informace vyhledat. V současnosti, kdy informací je tolik, že jedinec není schopen je pojmout ani z desetiny, je nutné, aby studenti byli vedeni k výběru těch informací, které jsou pro ně nejdůležitější.

MILA SASKOVA-PIERCE, University of Nebraska, Lincoln

UK je středem českého vědeckého a kulturního dění; doufám, že škody způsobené minulým politickým režimem a jeho ideologickým zasahováním do vědy se už podařilo odstranit. UK si svůj věhlas zaslouží díky obětavé práci svých profesorů a vysoké úrovni studentů. Z mého hlediska je důležité, že brána UK je "dokořán otevřena". Teď už jen přeji, aby bylo dost peněz od vlády na bádání.

MICHAEL HEIM, University of California, Los Angeles

Prvním Čechem, kterého jsem kdy potkal, byl Martin Hilský. Když jsem v r. 1964 studoval češtinu na harvardské univerzitě, napsal jsem na katedru anglistiky UK, zda bych tam nemohl být užitečný jako dočasný lektor. Místo odpovědi mě navštívil Martin, který právě cestoval po USA. Nemohl mi pochopitelně slíbit místo na katedře (byl tehdy jako já pouze student), ale když jsem se v r. 1965 objevil v Praze, velice se mi věnoval. Mimo jiné mě také poslal do Ústavu pro jazyk český, kde jsem se seznámil s Alexandrem Stichem, který mě naučil tomu, co znám z lexikografie. To mi umožnilo vrátit se příští rok a pracovat na americkém slangu pro čtyřsvazkový anglicko-český slovník, který vyšel o mnoho let později. Na Letní škole slovanských studií pak byl mým učitelem Jan Holub, se kterým jsem se také brzy spřátelil.

Co je však nejdůležitější, všichni tři mi ukázali, co znamená být intelektuálem v českém stylu, a velmi lidským způsobem mě uvedli do české kultury. Nikdo z nich nedbal na politické tlaky doby, kdy pravidelný kontakt s Američanem mohl mít nedozírné následky, a i když jsem považoval za rozumné přerušit s nimi po invazi kontakty, sledoval jsem jejich kariéru zpovzdálí. Nebyl jsem vůbec překvapen, když jsem viděl, že posouvají českou vědu ve svých oborech, až kam v té době bylo lidsky možné. O Martinovi a Janovi jsem od jejich studentů slyšel jen to nejlepší. Sašovi jsem byl velice vděčný za jeho podporu (a povzbudivou recenzi) mé práce o Havlíčkovi Borovském a Janovi a jeho kolegyni Aleně Trnkové za jejich úmornou práci na českých příkladech pro mou učebnici Contemporary Czech.

Jsem rád, že všechny tyto osobnosti jsou nyní spjaty s UK. Bez jejich vedení a přátelství si neumím představit, že by se bohemistika stala tak ústřední součástí mého vědeckého - a nejen vědeckého - života.

Přes e-mail se ptala

ib

ETYMOLOGICKÉ DROBNOSTI

Víte, jaký je původ některých slov spjatých s univerzitou?

univerzita

Východiskem je lat. *universitas* 'všeobecnost, veškerenstvo, souhrn', v pozdní latině pak 'sdružení, kolegium', odvozené od lat. *universus* 'všechen, veškerý, úplný' z *unus* 'jeden' a *versus* 'obrácený, převedený, proměněný' (příčestí trpné od *vertere* 'obrátit atd.'), tedy vlastně 'v jedno obrácený, přeměněný'. Ve středověké latině se objevuje spojení *universitas magistrorum et scholarium* (poprvé v Paříži r. 1213) jako označení autonomního sdružení učitelů a žáků, odtud pak konečně zkrácením *universitas*.

Poměrně jasná je etymologie univerzitních hodností a titulů jako **rektor** (z lat. *rector* od *regere* 'řídit'), **profesor** (od *profiteor* '(veřejně) vyznávám, prohlašuji'), **doktor, docent** (obojí od *docere* 'učit'). Jsou však i slova méně zřejmá:

bakalář

Středolatinská podoba tohoto záhadného slova je *bac(c)alarius* či *bacalaureus*. Dosti oblíbený výklad vycházející z lat. *baca* 'bobule' a *laureus* 'vavřínový' či *laureatus* 'ověnčený vavřínem', tedy vlastně 'ověnčený vavřínem s bobulí (na znamení dosažené hodnosti)', silně zavání lidovou etymologií, které zřejmě vyšla vstříc i formální stránka slova (viz druhá uvedená varianta). Vůbec nejstarší doklad slova - stfr. *bacheler* v Písni o Rolandovi - ukazuje na význam 'mladý adept rytířství', ale dál už se stopy ztrácejí.

magistr

Nová přejímka z lat. *magister*, původně 'vyšší představený, učitel, vůdce'. Do staré češtiny přejato v podobě *mistr* (srov. *Mistr Jan Hus*) s následným

rozšířením významu. Lat. slovo je odvozeno od *magis* 'více' (tedy asi zhruba 'více znamenající, mající vyšší postavení'). Opakem je *minister,* původně 'pomocník, nižší sluha' od *minus* 'méně'. Jak vidno, vývoj významu si s námi někdy trochu zažertuje.

děkan

Přejato (asi přes něm. Dekan) z lat. *decanus,* vlastně 'představený deseti mužů' od lat. *decem* 'decem'. Původně ve významu vojenském (tedy něco jako náš 'desátník'), pak církevním a po vzniku univerzit i v dnešním významu 'představený fakulty'.

Pro úplnost dodáváme, že o původu některých dalších slov souvisejících se školou se píše v ČDS 3/95.

rej

Dvacet otázek k výročí pražské univerzity

Bohemistika na pražské univerzitě

1. a) Kdo napsal tuto známou obranu češtiny?
"Neb nenie (jazyk český) tak úzký, ani tak nehladký ... což koli latině (o němčině nic nynie nepravím) muož pověděno býti, to též i česky."
b) Znáte aspoň dvě další obrany z doby 16. - 18. stol.?

2. Daniel Adam z Veleslavína byl profesorem pražské univerzity jen krátký čas.
a) Víte, kdy a proč z ní odešel?
b) Udržoval pak i další styky s univerzitou, nebo se s ní rozešel?

3. a) Byl Viktorín Kornel ze Všehrd profesorem pražské univerzity?
b) Znáte jeho hlavní dílo?

4. Významným profesorem pražské univerzity byl Vavřinec (Benedikt) Nudožerský.
a) Jaké byl národnosti?
b) V jaké oblasti vynikl a v jakém jazyce napsal své nejvýznamnější dílo?

5. Kteří významní jazykovědní bohemisté byli
a) rektory univerzity (alespoň 1);
b) děkany filozofické fakulty (alespoň 1)?

6. a) Kdy byla založena stolice (katedra) českého jazyka na pražské univerzitě?
b) Kdo byl jejím prvním profesorem?

7. a) Jaký byl pracovní nebo jiný vztah Josefa Dobrovského k pražské univerzitě?
b) Byl Pavel Josef Šafařík kustodem univerzitní knihovny?

8. a) Jmenujte aspoň čtyři nejvýznamnější zakladatelské postavy Pražského lingvistického kroužku.
b) V kterých konkrétních oblastech spočívá objevitelský význam PLK? (alespoň dvě oblasti)

9. a) Kteří významní bohemisté FF UK působili nejprve na univerzitách v Brně a v Olomouci?
   b) Jaký je originální přínos brněnské školy české bohemistice?

10. a) Jaké jsou současné oblasti zájmů a úkoly české jazykovědné bohemistiky?
    b) Která nejvýznamnější bohemistická díla a projekty z poslední doby znáte ?

Nápověda:

1) Dějiny Univerzity Karlovy I, II, III, 1995 - 1997
2) Československá vlastivěda. Ř II. Spisovný jazyk český a slovenský. 1936

Řešení posílejte na naši adresu do 30. 9. 1998. Úspěšné řešitele odměníme. Řešení uveřejníme v č. 4/98.

RECENZE

Karen Gammelgaard: Spoken Czech in Literature. The Case of Bondy, Hrabal, Placák and Topol

Na úrodné půdě zahraniční bohemistiky se zrodila nová publikace věnovaná současné mluvené češtině v umělecké literatuře: "Spoken Czech in Literature. The Case of Bondy, Hrabal, Placák and Topol" (Scandinavian University Press, Oslo 1997, 272 s.). Kniha je výsledkem několikaleté práce Karen Gammelgaardové z univerzity v Oslo v oboru mluvené češtiny a literatury undergroundu z let 1948-1989. Materiál byl excerpován ze čtyř uměleckých děl: z básně E. Bondyho "Pražský život" (1951/91), povídky "Jarmilka" (1952/92) B. Hrabala, románu P. Placáka "Medorek" (1990) a výběru poezie Jáchyma Topola "Vlhký básně a jiný příběhy" (1990).

Studie je rozdělena do deseti kapitol; tři úvodní kapitoly seznamují se stavem dosavadního výzkumu a popisu v oblasti mluvené češtiny (autorka se snaží stručně nastínit specifikum české jazykové situace a obtížnost vymezení tradičních pojmů "spisovná čeština", "obecná čeština"), představují a charakterizují vybraná díla a objasňují metody a postup práce. Další kapitoly předkládají výsledky dílčích analýz materiálu literárních děl v jednotlivých rovinách jazykového popisu. Závěrečná kapitola shrnuje výsledky bádání. Autorka dokládá tvrzení zajímavými ukázkami, např. z roviny lexikální jako charakteristické uvádí úvodní a závěrečné fráze (např. *Dobrý den, dámy! Tak jak se máte? Tě bůh!)*, zdvořilostní fráze (např. *Má poklona, pane Jaroslave Kalina, promiňte; Tak laskavě zavři klapačku!)*, kontaktové prostředky (např. *No že jo? Hybaj dělat! Jasný!)*, situační repliky (např. *To teda nevím! No to je fakt.)*. prostředky strukturace a hierarchizace textu (např. *...jo abych nezapomněl; já chci jen říct...)*, vyjadřování postoje mluvčího (např. *...hergot, strejdo, přísámbůh že dlouho)*, opakování (např. *Prodají nám všecko, jen kšeft a kšeft a kšeft.)*, užívání slov německého původu (např. *Že ho něčím majznu do toho kravího ksichtu!)*, idiomů (např. *s kým maj tu čest; na nic kloudnýho nepřijít)* apod. Autorka po řadě podrobně popisuje slovní zásobu jednotlivých autorů

a spojuje její zvláštnosti s estetickou funkcí textu. Tak např. pro slovní zásobu J. Topola uvádí jako charakteristické mj. zkracování slov - zaznamenává u něj největší frekvenci univerbizovaných slov v rámci daného korpusu (např. *s Euráky, s Eurokomunistama)*. V rovině syntaktické připomíná např. enklitická slova na začátku větného celku (např. *Se ví, zvorali jsme to.)* nebo tzv. syntaktická osamostatnění (např. *Ta Bílá nemoc, to je taky nářez...)*.

Výzkum prokázal silnou dominanci spisovné češtiny v oblasti pravopisu - i mluvené nespisovné projevy (s prostředky obecněčeskými ve všech rovinách jazykového plánu) jsou v psané podobě zaznamenány podle současných pravopisných pravidel. Z hlediska vývojového se ukázalo, že starší texty Bondyho a Hrabala vykazují méně mluvených prvků než mladší texty Placákovy a Topolovy. Podle autorčina názoru to odráží českou jazykovou situaci 50. a 90. let z hlediska vztahu normy spisovného jazyka a obecné češtiny - je však třeba brát v úvahu míru literární stylizace. Hlavním závěrečným konstatováním, že výskyt mluvených prvků v literatuře je úzce spjat s utvářením estetické hodnoty, autorka potvrzuje obecně známý fakt.

Studie K. Gammelgaardové je v mnoha směrech přínosná a novátorská. Zakládá se na korpusu, který byl počítačově zpracován, což umožnilo zajistit bohaté statistické údaje. Záslužný je posun od lingvistické analýzy k literární interpretaci, který autorka provádí na základě pojmu aktualizace. Přitom zdůrazňuje, že používání mluvených prostředků je omezeno na případy, kdy není ohrožena morfologická a lexikální jednoznačnost vyjádření. Na závěr je třeba ocenit uplatnění sociolingvistického pohledu na současnou situaci češtiny i metodologickou inspiraci v principech pražského funkcionalismu.

Ivana Bozděchová

Mnichovská učebnice češtiny

Móda zasahuje do všech oblastí lidského života, dokonce i do výuky cizích jazyků. V současné době jsou velice populární učebnice vytvořené na základě komunikativního přístupu. Mají své přednosti i nevýhody, své zastánce i odpůrce. Zastánců mnohem víc. Komunikativní metoda je uplatňována i při výuce těch jazyků, pro něž se jeví jako ne zcela vhodná. Jsou to především jazyky flektivní a jazyky se složitou gramatickou stavbou vůbec, mezi něž čeština bezesporu patří. Proto v záplavě učebnic češtiny pro německy mluvící studenty, vydávaných v poslední době u nás i v zahraničí, zaujala učebnice Bohumila Jiřího Freie, kterou s podporou mnichovské Ludwigovy-Maxmilianovy univerzity vydalo mnichovské nakladatelství Otto Sagner (zatím vyšel první díl).

Freiova učebnice *Tschechisch gründlich und systematisch*, tedy "Čeština důkladně a systematicky", je - jak je řečeno v úvodu - určena pro dospělé a dospívající studenty, kteří chtějí získat základní filologické znalosti o češtině. Není určena pro děti, pro turisty a ty zájemce, kteří chtějí "pouze" v češtině komunikovat. Dále se zde dočteme, že předmětem je spisovná čeština v její současné formě a bere se ohled i na vývoj jazyka od doby národního obrození až do současnosti i na jazyk lidový. Pokouší se, jak autor uvádí, podat jazyk ne takový, jaký by měl být, ale takový, jaký je. Výběr slovní zásoby je především podřízen gramatickým aspektům, průběžně se věnuje pozornost české idiomatice i lidovým výrazům (i když lexikální vulgarismy učebnice prakticky neobsahuje). Základem gramatického učiva je morfologie a syntax a také povětšinou zanedbávaná fonetika. Je třeba ale konstatovat, že v prvním dílu učebnice nezbylo místo na probrání kupříkladu všech substantivních deklinačních vzorů, ale ani na seznámení se všemi kategoriemi sloves.

Učebnice je rozdělena do dvanácti rozsáhlých lekcí. Prvních šest lekcí je označeno jako lekce úvodní a student se v nich teoreticky seznámí, přirozeně v němčině, s místem a postavením českého národa v Evropě, s hlavními body české historie i s historií českého jazyka od 12. století do současnosti, s českým písmem a zvukovou stránkou českého jazyka i s českým pravopisem. Od sedmé lekce se začíná s probíráním gramatiky češtiny a s rozšiřováním slovní zásoby. Základem i těchto lekcí je německý výklad zvoleného problému, často velmi důkladný, a řada příkladů. Každá lekce dále obsahuje modelové věty a fráze, česko-německý slovníček užitých lexikálních jednotek a pouze několik jednoduše formulovaných cvičení (přeložte, přečtěte, vyskloňujte...). Za základní

je zde považována metoda výkladová a překladová. Souvislý český text se objeví až ve dvanácté kapitole na s. 354 - 356, nebereme-li ovšem v úvahu ukázku z Komenského knihy Orbis sensualium pictus (faksimile vydání z r. 1685) na s. 123 a preambuli československé ústavy z roku 1920, přetištěnou na s. 39.

V úvodních lekcích zaujme několik pasáží. Frei například konstatuje, že se Češi bojí jazykové reformy, a proto se odhodlali v roce 1993 pouze k reformě pravopisné. Dále uvádí, že tato reforma představuje přiblížení se k obecné češtině, což je krok správným směrem, ale je to málo. Navíc prý tato reforma vede k rozkolísání současné češtiny.

Značnou pozornost autor věnuje rozvrstvení současného českého jazyka. Vedle řady zajímavých postřehů tu ale najdeme i pasáže, s nimiž by pravděpodobně přední čeští odborníci na danou problematiku s chutí polemizovali.

Od 4. úvodní lekce se pozornost věnuje zvukové stránce řeči. Součástí textu jsou i schematické nákresy postavení mluvidel při artikulaci jednotlivých hlásek. Je otázka, nakolik jsou tyto nákresy užitečné pro praktický nácvik české výslovnosti. Za klad učebnice musíme považovat skutečnost, že je opravdu velká pozornost věnována české intonaci a melodii české věty. Zřejmou chybou je ale uvedení příkladu na český diftong *au*, a to slovo *nauka*.

V 6. lekci najdeme kromě jiných informací též přehled českých pozdravů. Jako běžné jsou zde uvedeny i *Poklona, Poklona uctivá, Má úcta, Mácta* a další, v 7. lekci potom různé varianty přitakání: jako žargonové jsou hodnoceny výrazy *normálka, samolitr,* jako módní *olrajt, oukej, oukydouk.*

Gramatické výklady vybraných jevů jsou opravdu důkladné. To je jistě chvályhodné, ale vynořuje se obava, zda není student na počátku učení se českému jazyku příliš zahlcen množstvím údajů o variantách, výjimkách atd. Tak například v 9. lekci, kdy se probírají verbální kategorie vidu a času, autor mluví o pěti časech v češtině: futurum primum (bude dělat, udělá), futurum exactum ({až bude dělat}, až udělá), prézens (dělá, —), préteritum (dělal, udělal) a plusquamperfectum ({byl dělal}, {byl udělal}). 12. lekce je věnována deklinaci tvrdých maskulin. Jen nominativu a vokativu plurálu tvrdých životných maskulin jsou věnovány výklady na straně 313 - 324! Pro ilustraci uveďme některé příklady: *pane Filipe, vrahu, Bože, člověče, bratře, Švýcare,* i kolísání: *synu / zlosyne, bídníku / bídníče, Vojtěchu / Vojtěše, frátře / frátere, Volkře / Volkere, anděli / anděle...* Na jiném místě se věnuje pozornost rozdílům vokativu *pane Filipe / pane Filip* atd. U výkladu o lokálu najdeme i podrobně rozvedené rozdíly

dřevákách / dřevácích, melouškách / meloušcích a dále *drátek - drátcích,* ale *jako na drátkách; kousek - kouscích,* ale *po kouskách; pták - ptácích,* ale *je po ptákách* atd.

S některými tvrzeními B. J. Freie je nutno polemizovat. Opravdu je náležitá výslovnost jména skladatele Beethovena *[betóven]* (6. lekce)? Je opravdu běžně užívaný lidový výraz *samča* - Selbstbedienungsgeschäft (10. lekce)? Je rozšířen idiom *být hloupý jako boty*? I příklady na s. 114 by mohly vyvolat rozpaky: *Opatř levný oběd. Ohař zakous křepelku.*

Jak už bylo řečeno, podstatnou část učebnice tvoří modelové věty. Slouží k nácviku správné české výslovnosti i jako podklad k překladovým cvičením. Většinou jsou uvedeny česky a i v německém překladu. Autor, veden snahou do těchto vět "dostat" co možná nejvíc obtížností, ale někdy vytvořil věty dosti bizarní - např. *Musela pást v hvozdě.* (s. 104); *Václav žvýkal větev, Vratislav schovával láhev piva.* (s. 108); *Muž řka to vzdychl.* (s. 115); *Páv má skvostné peří v chvostu, ale křik má drsně hřmotný. Nejdřív vás žádám, abyste nevstupovala do dívčího sdružení, jehož předsedkyní je zkrachovalá obstarožní exsexbomba* (s.119). *Čtyři ministři si kdysi v pivnici při silnici připili. U Buzuluku můj vůl z hnusu usnul u pluhu* (s. 270) atd.

I přes tyto výhrady můžeme konstatovat, že posuzovaná učebnice českého jazyka B. J. Freie je zajímavým pokusem o netradiční uchopení úkolu prezentovat německy mluvícím studentům obtížnosti, taje i krásu českého jazyka. Zcela ignoruje komunikativní metodu, zdá se, že je spíše učebnicí **o českém jazyce** než učebnicí **češtiny**. To ale nemusí být chyba. Záleží na záměru, k čemu má sloužit. Dobře si dovedeme představit německého vysokoškolského studenta slavistiky, který se věnuje především studiu ruštiny, a chce se **seznámit** s dalšími slovanskými jazyky. Takovým studentům (a je jich na německých univerzitách dost) může recenzovaná učebnice dobře posloužit. Na českých vysokoškolských pracovištích, které se věnují češtině jako cizímu jazyku, by Freiova učebnice stěží našla uplatnění. Slouží-li však dobře v této podobě svému autorovi při jeho pedagogické práci a vyhovuje-li jeho studentům, je jen dobře, že byla napsána a vydána.

Jiří Hasil

DOKUMENTY

Staročeská žákovská píseň

Staročeská žákovská píseň obscénního obsahu Našě sestra Jana zapsaná v rukopise z počátku 15. století (UK XIV G 45, 95a-95b). Pořadí slok je v rukopise zpřeházeno, začernění zápisu pokládá editor J. Lehár za projev mravnostní cenzury (sr. Česká středověká lyrika, Praha 1990, s. 254 a 368).

Jazyk básně ponecháváme bez komentáře (i na úkor menší srozumitelnosti).

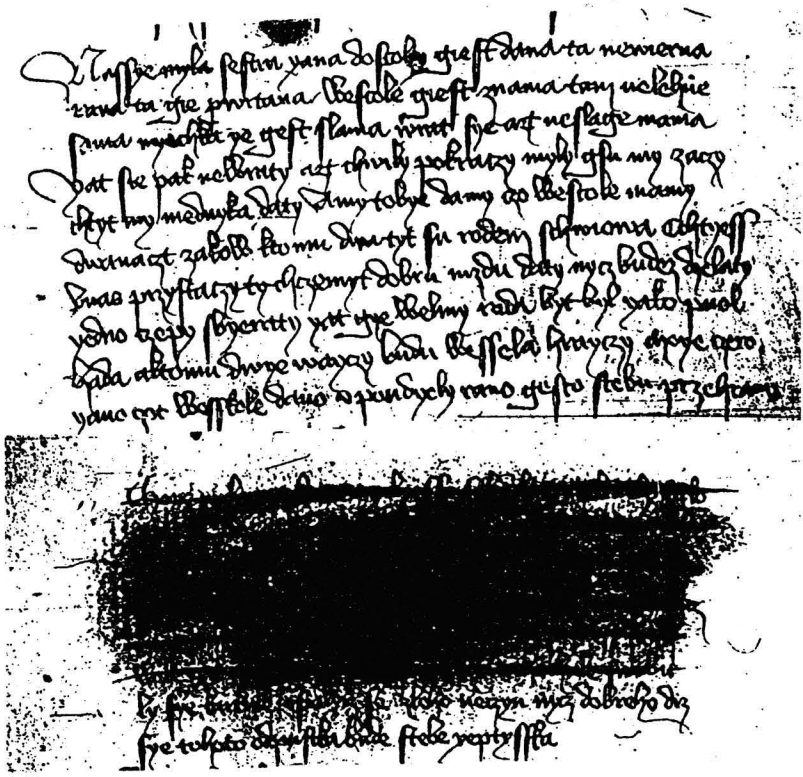

NAŠĚ SESTRA JANA

Našě sestra Jana
do školy jest dána,
ta nevěrná rána,
ta jie provrtána.

Ve škole jest známa,
tam nelehne sama,
měkká jé jest sláma:
"Vrať sě!" laje máma.

"Játˇ sě pak nevráti,
ažť chvíli pokráci.
Milí jsú mi žáci,
chtíť medníka dáti."

"A my tobě dámy,
co ve škole mámy:
dvanáct žákóv, k tomu dva,
tiť sú rodem z Chujova.

Chceš u nás přistačiti?
Chcemyť dobrú mzdu dáti,
nic budeš dělati,
jedno cepy sbierati."

"Játˇ jě velmi ráda,
byť byl jak puol hada,
a k tomu dvě vajci,
budu veselá hrajci."

"Když přídeš po chvíle,
žák tebe pochuchle.
Ó předrahá ochochule,
svrbíť-li tě karkule?"

"Mój milý žáčku,
mój milý bracháčku,
k nynějšiemu čásku
daj mi svú klovásku.

Játʼ jé sama uvařím,
v mém hrnečku přistavím,
svú slepičku přiložím
a krmičku osdobím."

"Moje cero Jano,
coť ve škole dáno
u pondělí ráno,
ješto s tebú hráno?"

"Moje milá matko,
toť mi bieše sladko:
žáček nebožátko
opařil kuřátko."

"Ostaviž se zlého,
nečiň nic dobrého!
Drž sě toho odpustka,
bude z tebe jeptiška."

(zb - ač - mh)

Ještě pár perliček z přijímacích zkoušek

Opět se blíží přijímací zkoušky. Do tohoto čísla jsme si schovali perličky loňských uchazečů o studium českého jazyka a literatury.

Text:

- *...svatí, ačkoli žili před očima Božíma život bohulibý a bez poskvrny, neodcházeli bez obav z nádoby hříchů a v poslední hodině se soužili nekonečnou úzkostí...*

Úkol:

Vysvětlete stručně obrazné pojmenování *neodcházeli bez obav z nádoby hříchů.*

Několik pozoruhodných pokusů o vyložení:

Neumírali bez obav před potrestáním za to, že byli lidé.

Odcházet z nádoby hříchů - původem je "očišťování od hříchů", jež se mnohdy provádělo mimo jiné i koupelí.

Neodcházeli bez obav z nádoby hříchů - neopouštěli bezstarostně z provinění (sic!), *které způsobil hříšný skutek.*

Za své hříchy se nestiděli (sic!); *nebáli se, že jim budou vráceny.*

Odcházet z nádoby hříchů je obrazné pojmenování. Obrazného pojmenování se používá většinou v básních. Např. K. H. Mácha ve své básni Máj používá obrazového vyjádření. Zde je to myšleno asi tak, že existuje určitá nádoba, která se plní hříchy jednotlivých lidí. V okamžiku, kdy bude tato nádoba plná, obrátí se a dotyčnou hříšnou osobu jejími vlastními hříchy zavalí, čímž ji udusí.

jr-ra

Dopravní podnik je laskavý

Vzhledem k očekávanému velkému náporu (o průkazku musí požádat i důchodce, který používá jízdenky na jednotlivou jízdu) žádáme Vás laskavě, abyste nenechávali podání žádanky na poslední chvíli.

Výzva, s kterou se na přelomu let 1997 a 1998 obracel na nemalou část cestujících pražský Dopravní podnik, jistě chtěla být zdvořilá, chtěla poukázat na to, že veřejnost představuje pro tuto instituci rovnocenného partnera. Avšak právě způsob užití nenápadného zdvořilostního slůvka *laskavě* tuto snahu podrývá. Pozitivní rys laskavosti si totiž připsal Dopravní podnik (*žádáme Vás laskavě*), a neúmyslně se tak dostal do pozice určité blahosklonné nadřazenosti. Výraz *laskavě* měl ale být vztažen k těm, které instituce nutí podstupovat nepříjemnou byrokratickou proceduru, a přisoudit jim, byť zcela formálně, určitou míru svobodného jednání (tedy: *abyste laskavě nenechávali*). Fakt, že tento vyjadřovací nedostatek je dosti rozšířen, sotva můžeme pokládat za polehčující okolnost.

-pm-

Výroční zpráva nadace Pro lingua bohemica při katedře českého jazyka Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Výroční zpráva nadace Pro lingua bohemica podává přehled o jejích aktivitách za rok 1997.

V roce 1997 převažovaly výdaje nadace nad příjmy. Nadaci se podařilo získat od fyzických osob finanční příspěvky ve výši 960 Kč; včetně úroků z vkladů (824 Kč) činily její příjmy celkem 1 784 Kč.

Výdaje dosáhly celkové výše 8 422 Kč; z toho 349 Kč představovaly poplatky spojené s vedením účtu u Interbanky, 1 000 Kč činila odměna za zpracování účetnictví za rok 1996, byla proplacena odměna výkonnému redaktorovi za zpracování čísel časopisu Čeština doma a ve světě, ročník 1996 (4 000 Kč) a poplatky za technické zpracování časopisu (3 027 Kč). Počáteční stav účtu nadace PLB byl 1.1. 1997 32 317 Kč a konečný 31. 12. 1997 25 680 Kč.

Činnost nadace byla v uvedeném kalendářním roce ztížena dlouhodobou rekonstrukcí hlavní budovy FF UK. I když nadace se i v tomto roce zaměřila výhradně na podporu při vydávání časopisu Čeština doma a ve světě, vzhledem k výše uvedenému faktu i vzhledem k problémům spojeným se získáváním schopného grafika vyšlo v roce 1997 pouze jedno číslo. Proto nadace na rok 1998 plánuje podpořit vydání jednak zbylých tří čísel z roku 1997, jednak nových čtyř čísel. Předpokládané výdaje se budou pohybovat v rozmezí 10 000 - 15 000 Kč.

prof. dr. O. Uličný, Dr Sc.
předseda správní rady NPLB

dr. E. Hošnová, CSc.
místopředsedkyně

doc. dr. P. Mareš, CSc.
sekretář NPLB

Obsah

Téma čísla: 650 let Univerzity Karlovy
O hledání bohemistické pravdy na pražské univerzitě i mimo ni (O. Uličný) 3

OD ZALOŽENÍ DO BÍLÉ HORY
Škola a žáci ve světle staročeských pramenů
(Z. Braunšteinová - A. Černá - M. Homolková) 6
3x Jan Hus o českém jazyce (jr) 11
Vavřinec Benedikt z Nudožer -
- (polo)zapomenutý předchůdce Komenského (F. Outrata) 14

OD OBROZENÍ DO ZAČÁTKU 20. STOLETÍ
Ještě k založení stolice české řeči a literatury
na pražské univerzitě (jr) 19
Některé etymologické záhady v terminologii J. S. Presla (J. Rejzek) 21
August Schleicher a čeština (T. Syllaba) 24
Bajka o ovci a koních (rej) 30
Jan Gebauer a slovanský seminář (M. Valášek) 31
Lidumilný profesor 38

MODERNÍ ÉRA
Josef Zubatý (R. Adam) 39
O domácích kořenech moderního lingvistického myšlení (I. Nebeská) 42

ANKETA
Co pro mě znamená Karlova univerzita? (ib) 45

ETYMOLOGICKÉ DROBNOSTI
Víte, jaký je původ některých slov spjatých s univerzitou?(rej) 48

KVÍZ
Dvacet otázek k výročí pražské univerzity 50

RECENZE
Karen Gammelgaard: Spoken Czech in Literature (I. Bozděchová) 52
Mnichovská učebnice češtiny (J. Hasil) 54

DOKUMENTY
Staročeská žákovská píseň (zb-ač-mh) 57
Ještě pár perliček z přijímacích zkoušek (jr-ra) 59
Dopravní podnik je laskavý (pm) 61